

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ | ΣΧΟΛΗ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΑ ΚΕΛΥΦΗ ΣΕ
ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ
ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΑΞΙΑΚΑ ΙΕΡΑΡΧΗΜΕΝΩΝ
ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΕΥΓΕΝΙΑ ΜΠΑΣΤΗ
ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΝΙΚΟΣ ΣΚΟΥΤΕΛΗΣ

Θερμές ευχαριστίες στον επιβέποντα καθηγητή κ. Νικο Σκουτέλη για την καθοδήγηση και την υποστήριξή του καθ' όλη την διάρκεια της παρούσας εργασίας. Επίσης σημαντική ήταν και η συμβολή του κ. Μανώλη Οικονόμου αρχισυντάκτη του περιοδικού greek architects στην συλλογή στοιχείων και στην κατηγοριοποίηση των πρακτικών προσέγγισης. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που με στήριξαν σε όλη την πορεία της ολοκλήρωσης της ερευνητικής εργασίας.

Περιεχόμενα

1] Εισαγωγή

Αντικείμενο προς έρευνα

Ερωτήματα προς απάντηση

2] Σύνοψη ιστορική αναφορά και εισαγωγή στις βασικές έννοιες

2.1] _Βιομηχανική εξέλιξη στον Ελλαδικό χώρο

_Ιστορική αναφορά της εγκαθίδρυσης της αξίας των βιομηχανικών κτιρίων ως κληρονομιά.

2.2] _Εισαγωγή στις βασικές έννοιες

_Το Τεχνικό βιομηχανικό μνημείο και η Βιομηχανική αρχαιολογία

_Ήδη υπάρχον θεωρητικό πλαίσιο

3] Επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων τι εξυπηρετεί:

3.1 _Χώρος μνήμης

_Χωροθέτηση των βιομηχανικών κτιρίων στον ιστό της πόλης

_Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικού τύπου

3.2] Διαδικασία επανάχρησης | Ιδεολογική προσέγγιση

3.3] Κατάταξη με βάση τις νέες χρήσεις

3.4] Κατάταξη με βάση τον τρόπο προσέγγισης

4] Ανάλυση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων επέμβασης

4.1] Urban Outfitters Corporate Campus | MSR Design Architects

4.2] Kolstrand Building | Graham Baba Architects

4.3] Robinson Cork Factory | Souto de Moura

4.4] Casa del Lector | Ensemble Studio Architects

5] Συμπεράσματα

6] Βιβλιογραφία

7] Κατάλογος εικόνων

8] Παράρτημα

1] Εισαγωγή

Η παρούσα ερευνητική εργασία έχει ως αντικείμενο τη μελέτη της αξίας της επανάχρησης ως μέσον ανάδειξης των βιομηχανικών κελυφών και την επιλογή και ανάλυση παραδειγμάτων που αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης του κελύφους. Έπειτα από μία σύντομη αναφορά στην ιστορική εξέλιξη της βιομηχανίας στον ελλαδικό χώρο ακολουθεί η εισαγωγή στις βασικές έννοιες του τεχνητού βιομηχανικού μνημείου και της βιομηχανικής αρχαιολογίας. Στην συνέχεια γίνεται η περιγραφή των στοιχείων των βιομηχανικών κτιρίων του 20^{ου} αιώνα που τα καθιστούν χώρους μνήμης με ιδιαίτερη χωροθέτηση στον αστικό ιστό και ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά και τεχνικά χαρακτηριστικά.¹

Αναλύοντας το ήδη υπάρχον θεωρητικό πλαίσιο σχετικά με την διαχείριση των βιομηχανικών μνημείων αλλά και την ιδεολογική προσέγγιση που έχει επικρατήσει μέχρι σήμερα, καταλήγουμε στην κατάταξη των επεμβάσεων επανάχρησης πρώην βιομηχανικών κτιρίων. Η κατάταξη οργανώνεται ως προς δύο παραμέτρους, με βάση την επιλογή της νέας χρήσης και με βάση τον τρόπο προσέγγισης της επέμβασης.

Εν συνεχεία επιλέγονται τέσσερα παραδείγματα επέμβασης σε υφιστάμενα κελύφη βιομηχανικών κτιρίων προς ανάλυση. Μέσω της ανάλυσης αυτής τονίζεται η διαφορετικότητα της κάθε περίπτωσης επέμβασης, η σημασία της ιδεολογικής προσέγγισης του αρχιτέκτονα στον καθορισμό του αποτελέσματος αλλά και ο κοινός στόχος της ώσμωσης του νέου χώρου που προκύπτει με την πόλη και η οικειοποίηση αυτού από τους χρήστες του.

¹ Το αντικείμενο της παρούσας ερευνητικής εργασίας εστιάζει καθαρά σε αρχιτεκτονικά ζητήματα χωρίς να περιλαμβάνει τις κοινωνικές προεκτάσεις των διαδικασιών επανάχρησης των πρώην βιομηχανικών κτιρίων και επανένταξης αυτών στον ιστό της πόλης.

Σκοπός της εργασίας είναι, η διερεύνηση της αξίας των πρώην βιομηχανικών κελυφών καθώς και οι αρχές και οι τρόποι ανάκτησης και σχεδιασμού των περιοχών αυτών.

Ερωτήματα προς απάντηση μέσω της έρευνας

_Ποια είναι τα στοιχεία του συγκεκριμένου τύπου κτηρίων που αξίζουν να διατηρηθούν στον χρόνο;

_Ποιες χρήσεις ενδείκνυνται για τον συγκεκριμένο τύπο κτηρίων;

_Ποια είναι η βέλτιστη προσέγγιση εφαρμογής της επανάχρησης σε κάθε περίπτωση και ποια κριτήρια την υπαγορεύουν;

_Ποιός είναι ο ρόλος του αρχιτέκτονα στην επιλογή του τρόπου προσέγγισης της επανάχρησης;

Στη βιβλιογραφία περιλαμβάνονται: Βιβλία, αρχιτεκτονικά περιοδικά, άρθρα, ερευνητικά προγράμματα και νομοθετικές ρυθμίσεις, διδακτορικά και πηγές που βρέθηκαν μέσω διαδικτύου.

2]Σύντομη ιστορική αναφορά και εισαγωγή στις βασικές έννοιες

2.1]Βιομηχανική εξέλιξη στον Ελλαδικό χώρο.

«Ο 19^{ος} αιώνας είναι αυτός της βιομηχανικής επανάστασης κατά την οποία εισάγεται η μηχανή και ωθείται η ίδρυση των εργοστασίων. Δίνεται έτσι η δυνατότητα μαζικής παραγωγής και τυποποίησης προϊόντων.»²

Κατά την πρώτη περίοδο της Ελληνικής εκβιομηχάνισης[1830-1920] αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η βιομηχανία δεν εμφανίζεται σαν εξέλιξη του δευτερογενούς τομέα παραγωγής και τα εργοστάσια αντίστοιχα σαν επεκτάσεις των ήδη μικρών εργαστηρίων, αλλά σαν επενδύσεις Ελλήνων και ξένων επενδυτών εκτός συνόρων³. Κατά τον Francois Crouzet:«*η βιομηχανική επανάσταση (...) ήταν μάλλον η δημιουργία εκ του μηδενός μιας νέας βιομηχανίας και όχι ο μετασχηματισμός μιας προϋπάρχουσας βιομηχανίας*», ενώ ο τύπος της οικονομικής ανάπτυξης εμφανίζεται σαν αποτέλεσμα των επιπτώσεων της βιομηχανικής επανάστασης που πραγματοποιήθηκε σε άλλα αστικά κέντρα. Από την άποψη αυτήν, η ελληνική εκβιομηχάνιση μπορεί να θεωρηθεί σύμφωνα με την τυπολογία του A. Gerchenkron, «εξωγενής», τουλάχιστον στις απαρχές της.⁴ Αντίστοιχη άλλωστε ήταν η περίπτωση των περισσότερων από τις μικρές χώρες της Ευρώπης. Όλες οι χώρες της ευρωπαϊκής περιφέρειας γνωρίζουν κάποιου είδους αναδιάρθρωση την εποχή εκείνη. Έτσι τα φαινόμενα που παρατηρούνται την περίοδο εκείνη στην Ελλάδα αποτελούν τμήμα μιας τάσης ευρύτερης που ξεπερνά κατά πολύ τα εθνικά όρια.

2Δημ. Ευσταθίου-Μαρ. Κοχίλα,1987

3 Χ.Αγριαντώνη, «Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα», Ιστορικό αρχείο των εκδόσεων της Εμπορικής τράπεζας της Ελλάδος, 1986, σ. 2

4 Χ.Αγριαντώνη, «Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα», Ιστορικό αρχείο των εκδόσεων της Εμπορικής τράπεζας της Ελλάδος, 1986, σ. 139

Εικόνα 1: Φορητή ατμομηχανή Wood&Mann

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η επένδυση σημαντικών κεφαλαίων, οδήγησε στην ανάπτυξη νέων κλάδων παραγωγής όπως η τσιμεντοποιία, οι βιομηχανίες που σχετίζονται με την παραγωγή χημικών προϊόντων, αλλά και οι βιομηχανίες ηλεκτρισμού. Ωστόσο παρά την εμφανή ανάπτυξη τους, οι βιομηχανικές μονάδες παραγωγής ως επί το πλείστον απευθύνονται στην εγχώρια αγορά καθώς εξακολουθούν να διατηρούν χαρακτήρα μικρών μονάδων με περιορισμένη εκμηχάνιση. Οι βιομηχανικές ζώνες της περιόδου αυτής οργανώνονται πρωτίστως στον Πειραιά και έπειτα στη Θεσσαλονίκη και το Βόλο μετασχηματίζοντας τις σε βιομηχανικές πόλεις λιμάνια. Παρόμοια ανάπτυξη μικρότερης κλίμακας συναντάμε και σε άλλες πόλεις όπως η Ερμούπολη, η Πάτρα, η Καλαμάτα και η Χαλκίδα. Έτσι σταδιακά εμφανίζονται μηχανουργεία, ναυπηγεία, κλωστοϋφαντουργίες, βυρσοδεψεία, χαρτοβιομηχανίες, ελαιουργία εργοστάσια σταφίδας κ.α. Συχνά η βιομηχανική ζώνη μιας περιοχής μπορεί να κάλυπτε έκταση μεγαλύτερη από αυτή του οικιστικού συνόλου.

Την περίοδο αυτή σημαντική εξέλιξη αποτελεί η αντικατάσταση της χρήσης του ατμού ως κινητήρια δύναμη με την χρήση του πετρελαίου ή του ηλεκτρισμού. Δεδομένων των κοινωνικο-οικονομικών αλλαγών της Ελλάδας εκείνη την περίοδο θα μπορούσαμε να καταλήξουμε ότι το τέλος του 19^{ου} αιώνα και οι αρχές του 20^{ου} αποτελούν μία περίοδο σταδιακής μετάβασης από την αγροτική κοινωνία στην βιομηχανική. Γεγονός που επηρέασε πολύ την οικονομία της χώρας και κατ' επέκταση την εξέλιξη του κλάδου της βιομηχανίας είναι η ήττα της Ελλάδας στην μικρά Ασία και η εισροή μεγάλου αριθμού προσφύγων στην χώρα. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στα μεγάλα αστικά και βιομηχανικά κέντρα [Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Πάτρα, και Βόλος] επανδρώνοντας τις βιομηχανίες της περιοχής με φτηνό εργατικό δυναμικό. Αργότερα την περίοδο του Μεσοπολέμου η εισροή ξένων κεφαλαίων και η αύξηση των επενδύσεων συντέλεσαν στην προσωρινή ανάπτυξη του τομέα της βιομηχανίας καθιστώντας τον δυναμικό τομέα της ελληνικής οικονομίας.

Ωστόσο η παγκόσμιας κλίμακας οικονομική κρίση του 1929 ήταν ένα ισχυρό πλήγμα στην βιομηχανική παραγωγή και εν συνεχεία

ο Δεύτερος Παγκόσμιος πόλεμος επιδείνωσε την κατάσταση. Το τέλος του πολέμου ακολουθεί μια περίοδος ανασύστασης και ενεργειών που αποσκοπούν στην ενεργοποίηση των μηχανισμών της οικονομίας και της παραγωγής χωρίς ιδιαίτερα αποτελέσματα καθώς έκτοτε ο βιομηχανικός τομέας βασίστηκε σε εξωτερικά κεφάλαια⁵. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 λαμβάνονται τα πρώτα μέτρα βιομηχανικής αποκέντρωσης παρόλα αυτά η πλειοψηφία της βιομηχανικής δραστηριότητας παραμένει στα αστικά κέντρα.

Από τις αρχές της δεκαετίας 1960 παρατηρείται εκ νέου ανάπτυξη της βιομηχανίας βασιζόμενη σε εξωτερικά κεφάλαια. Σε αυτή την περίοδο θεσπίζονται μέτρα που ευνοούν την δημιουργία βιομηχανικών ζωνών σε συγκεκριμένες περιοχές της χώρας, ωστόσο ο Πειραιάς εξακολουθεί να έχει την μεγαλύτερη συγκέντρωση βιομηχανιών.

Η αποβιομηχάνιση στον Ελλαδικό χώρο ξεκίνησε σταδιακά την δεκαετία του 1970 και κορυφώθηκε το 1990 με καθημερινή καταγραφή της παύσης λειτουργίας εργοστασιακών μονάδων. Αιτία για το γεγονός αυτό αποτέλεσαν οι ανακατατάξεις και οι μεταβολές στις παραγωγικές διαδικασίες, στα τεχνολογικά μέσα στις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες αλλά και στις αντιλήψεις περί προστασίας του περιβάλλοντος. Το νέο θεσμικό πλαίσιο το οποίο διαμορφώθηκε με βάση τον νόμο περί απομάκρυνσης της βιομηχανίας από την Αττική, το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας, τα Γενικά Πολεοδομικά Σχέδια των δήμων που διατρέχει η οδός Πειραιώς του 1988 και το Προεδρικό Διάταγμα για τον Ελαιώνα του 1995 οδήγησαν πολλές βιομηχανίες στο κλείσιμο, καθώς έγινε άμεσα αντιληπτό το πρόβλημα που δημιουργούσε η λειτουργία τους μέσα στον αστικό χώρο, αλλά και η απουσία χωροταξικού σχεδιασμού. Την ίδια περίοδο παρατηρείται μια τάση αναγνώρισης της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αρχίζει με μια ταυτόχρονη πρόθεση προστασίας, αποκατάστασης και επανάχρησης των κτιρίων αυτών γεγονός που αποτελεί καινοτομία για τα ελληνικά δεδομένα.⁶

5 Χαρακτηριστικά οικονομικά προγράμματα αποτελούν η Σύσταση του Οργανισμού Ανασυγκρότησης (Ν. 5/1946), το σχέδιο Μάρσαλ (1948) κλπ.

6 Φ. Βαταβάλη, Ν. Μπελαβίλας, « Ο μετασχηματισμός της οδού Πειραιώς», Ανακοίνωση στην 5η Πανελλήνια Επιστημονική Συνάντηση TICCIE Βόλος / 22-25 Νοεμβρίου 2007: Το τέλος των γιγάντων, βιομηχανική κληρονομιά και μετασχηματισμοί των πόλεων, σ. 2

- Πρώην βιομηχανικά κτήρια σε μελέτη επανάχρησης
- Πρώην βιομηχανικά κτήρια σε επανάχρηση
- Σύνολο πρώην βιομηχανικών-βιοτεχνικών κτιρίων

Ο συνδυασμός των Εθνο-κοινωνικών Πρωτοβουλιών, των διαρθρωτικών προγραμμάτων αλλά και των προγραμμάτων την Γενικής Διεύθυνσης Πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης οδήγησαν στη σημερινή εικόνα των βιομηχανικών μνημείων της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης, του Βόλου, των Χανίων, του Ρεθύμνου, της Μυτιλήνης και της Καβάλας, ενώ το ενδιαφέρον στέφεται σταδιακά σε περισσότερες περιοχές της Ελλάδας με βιομηχανικά μνημεία.⁷

Ιστορική αναφορά της εγκαθίδρυσης της αξίας των βιομηχανικών κτηρίων ως κληρονομιά.

Οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση της βιομηχανικής παραγωγής εντοπίζονται στην Ευρώπη στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Έως και το 1970 που εντοπίζονται τα πρώτα σημάδια της αποβιομηχάνισης αναπτύχθηκαν διάφορες μορφές και τύποι βιομηχανικών κτηρίων. Σε αυτό συντέλεσαν και οι διαφορετικές ανά τόπους οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, τα διαφορετικά δομικά υλικά, οι κατασκευαστικές μέθοδοι και η συνεχής εξέλιξή τους, καθώς και ο ρόλος του αρχιτέκτονα στην διαδικασία του σχεδιασμού.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 η έννοια της κληρονομιάς ενσωμάτωσε σταδιακά όλα τα υλικά τεκμήρια του ανθρώπου και του περιβάλλοντος του και διευρύνθηκε σημαντικά. Έτσι εντάχθηκαν σταδιακά στην έννοια της κληρονομιάς και η λαϊκή-παραδοσιακή κληρονομιά, η επιστημονική κληρονομιά και αργότερα η βιομηχανική κληρονομιά. Η τάση προστασίας και ανάδειξης των εγκαταλειμμένων ιστορικών βιομηχανικών κτηρίων με σκοπό την ένταξή τους στον αστικό ιστό εμφανίζεται πρώτη φορά το 1980.

⁷ Άσπα Γοσπονδή, «Μεταβιομηχανική πόλη:Νέες οικονομίες, χωρικοί μετασχηματισμοί και τοπία.», σ 116

2.2] Εισαγωγή στις βασικές έννοιες

_ Το Τεχνικό βιομηχανικό μνημείο και η Βιομηχανική αρχαιολογία

Έως το 1975 η έννοια του μνημείου στην Ευρώπη είχε ήδη διευρυνθεί πολύ, περιλαμβάνοντας αντικείμενα, κτίσματα, κήπους και ακίνητα ή κινητά αντικείμενα περασμένων εποχών, τα οποία μαρτυρούν την ιστορική, καλλιτεχνική, πολεοδομική, επιστημονική ή εθνολογική πορεία του ανθρώπου. Στο τέλος της δεκαετίας του 1970 άρχισε να γίνεται εμφανές ότι στην ιστορία ενός βιομηχανικού έθνους, πέρα από τα μνημεία ιστορικής και αισθητικής αξίας ανήκουν και τα μνημεία τεχνικής ανάπτυξης. Έτσι λοιπόν διευρύνεται η έννοια του διατηρητέου σε πολλών ειδών επιτεύγματα όπως οι μορφές εργασίας κατοικίας και ζωής, οι βιομηχανικές εγκαταστάσεις, η τεχνολογία στις διάφορες μορφές της, η ανάπτυξη της πόλης κ.α.

Με τον όρο τεχνικό βιομηχανικό μνημείο εννοούμε «υλικά κατάλοιπα της βιομηχανικής, οικονομικής και τεχνικής ανάπτυξης με την πιο ευρεία έννοια των όρων.»⁸. Έτσι στον όρο αυτό περιλαμβάνονται μηχανές, εξοπλισμοί και εγκαταστάσεις, κτίρια και εργοτάξια παραγωγής, τα οποία μπορούν να παρέχουν πληροφορίες της ιστορικής εξελικτικής πορείας σε συνδυασμό με τις συνθήκες και το εκάστοτε περιβάλλον εργασίας. Παρά το γεγονός ότι και τα τεχνικά βιομηχανικά μνημεία περιλαμβάνονται στην ευρύτερη κατηγορία των πολιτισμικών μνημείων που υπάγονται στο ίδιο νομικό πλαίσιο, αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση. Αυτό προκύπτει από την διαφορετικότητα στην αξιακή τους αξιολόγηση καθώς το καλλιτεχνικό και αισθητικό αποτέλεσμα δεν ήταν στις προθέσεις του αρχιτέκτονα ή

⁸ Rainer Slotta, Εισαγωγή στην Βιομηχανική αρχαιολογία, Αθήνα 1992

εικόνα 4: Διεθνής Επιτροπή για την Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς

του ιδρυτή της εγκατάστασης αλλά ούτε και η παλαιότητα είναι από τις πιο σημαντικές κτιριακές αξίες. Ωστόσο αυτά τα κτήρια εντοπίζουν την αξία τους ως τεκμήριο, *«δηλαδή στην αμεσότητα της μαρτυρίας τους σχετικά με το επίπεδο ανάπτυξης της παραγωγής...»*.⁹

— Ήδη υπάρχον θεωρητικό πλαίσιο

Η βιομηχανική αρχαιολογία είναι ο κλάδος της ιστορίας ο οποίος αναλύει την έρευνα του βιομηχανικού παρελθόντος. Μέσα από την διαδικασία της μελέτης της βιομηχανικής αρχαιολογίας ανιχνεύονται τα κατάλοιπα της βιομηχανικής δραστηριότητας με αφετηρία τα τεχνικά μνημεία που αποτελούν τις πηγές και τα τεκμήρια. Πρόκειται για ένα πεδίο στο οποίο εμπλέκονται ποικίλοι επιστημονικοί κλάδοι όπως ιστορία, αρχιτεκτονική, μηχανολογία, κοινωνιολογία, κ.α. Μέσω της αξιολόγησης και της καταγραφής των τεχνικών μνημείων επιτυγχάνεται η κατανόηση της ιστορίας της βιομηχανικής εξέλιξης, γεγονός που οδηγεί στην πληρέστερη εικόνα της γενικής κοινωνικής εξέλιξης. Η βιομηχανική αρχαιολογία αναδεικνύει τον κοινωνικό χαρακτήρα των μνημείων.

Η αναγκαιότητα της διατήρησης και προστασίας των βιομηχανικών μνημείων κατοχυρώθηκε επίσημα στην Ευρώπη¹⁰, τον Μάιο του 1973 με την ίδρυση του TICCIH¹¹. Η χάρτα του Nizhny Tagli που υιοθετήθηκε

9 Rainer Slotta, Εισαγωγή στην Βιομηχανική αρχαιολογία, Αθήνα 1992

10 Ν.Μπελαβίλας, «Βιομηχανική αρχαιολογία, η διεθνής και η ελληνική εμπειρία», Ημερίδα Ιστορική μνήμη της Χαλκίδας, ΤΕΕ Ευβοίας

11 TICCIH: η Διεθνής Επιτροπή για την Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς - (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) είναι ένας διεθνής κυβερνητικός οργανισμός, ο οποίος αντιπροσωπεύει την Βιομηχανική κληρονομιά και συνεργάζεται με το ICOMOS (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων) και την UNESCO, με σκοπό την προστασία των κατάλοι-

το 2003 από το TICCIH στην διάσκεψη στην Ρωσία, προβλέπει ότι «Η βιομηχανική κληρονομιά είναι τα κατάλοιπα του βιομηχανικού πολιτισμού που έχουν ιστορική, τεχνολογική, κοινωνική, αρχιτεκτονική ή επιστημονική αξία και μπορεί να περιλαμβάνει από κτίρια και μηχανολογικό εξοπλισμό μέχρι χώρους μεταποίησης και διύλισης, καθώς και χώρους κοινωνικών δραστηριοτήτων σχετικών με την βιομηχανία.» Έτσι τίθενται οι βάσεις για την κατοχύρωση της αξίας των βιομηχανικών καταλοίπων στον Ευρωπαϊκό χώρο. Η χάρτα αποτέλεσε σταθμό για τον ορισμό του αντικειμένου προστασίας, δίνοντας παράλληλα κατευθυντήριες οδηγίες για τον τρόπο προσέγγισης, καταγραφής και διαχείρισης του ιδιαίτερου αυτού τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στον Ελλαδικό χώρο το τμήμα του TICCIH ιδρύθηκε στις 13 Μαρτίου του 1992, στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών στην Αθήνα και προώθησε άμεσα έργα διάσωσης και ανάδειξης των μνημείων της βιομηχανικής κληρονομιάς της χώρας, σε συνεργασία με κρατικούς και επιστημονικούς φορείς.

Καίριας σημασίας τα τελευταία χρόνια είναι και οι Αρχές του Δουβλίνου¹² για την διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς, η οποία συντάχθηκε το 2011 από το ICOMOS και το TICCIH. Στις Αρχές του Δουβλίνου υπογραμμίζεται η σημασία του συγκεκριμένου τομέα πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και η δυνατότητα ένταξής του στην αειφόρο ανάπτυξη, τόσο του δομημένου όσο και του γύρω περιβάλλοντος και φυσικού τοπίου. Επίσης υποδεικνύονται οι διαδικασίες τεκμηρίωσης και κατανόησης των δομών, των χώρων και των τοπίων της βιομηχανίας και διαπιστώνεται ότι η διεπιστημονική προσέγγιση του θέματος είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική προστασία των μνημείων.

πων της βιομηχανίας παγκοσμίως.

12 TICCIH Principles for the conservation of industrial heritage sites, structures, areas and landscapes, Dublin, 2011

3] Η επανάχρηση ως μέσον διατήρησης των μνημείων

3.1] Επανάχρηση βιομηχανικών κτηρίων _ τι εξυπηρετεί;

Μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και τις καταστροφικές συνέπειες που είχε για το αστικό τοπίο, έγινε εντονότερη η ανάγκη των επεμβάσεων με σκοπό την ανάπλαση των κατεστραμμένων περιοχών. Στις επόμενες δεκαετίες του '70 και '80 ακολουθούν οι ανακατασκευές και οι επισκευές συντήρησης ενώ σταδιακά μέχρι σήμερα το ενδιαφέρον των αρμόδιων επιτροπών στρέφεται προς τις υποβαθμισμένες περιοχές των πρώην βιομηχανικών ζωνών. Ενώ η σύγχρονη κοινωνία καλείται να ικανοποιήσει ανάγκες όπως η ψυχαγωγία, η εκπαίδευση, η έκφραση ιδεών και ο πολιτισμός, λόγω της αποβιομηχάνισης έχουν προκύψει αστικά κενά στα πιο κομβικά σημεία της πόλης που προσφέρουν την δυνατότητα στέγασης αυτών των αναγκών. Παράλληλα η έννοια της αειφορίας και το συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος κατέστησαν τα υφιστάμενα κελύφη κτηρίων μία ιδανική εναλλακτική για την εκ νέου δόμηση η οποία όμως είναι πολύ πιο δαπανηρή διαδικασία. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και ο Παναγιώτης Α. Δήμας «*Η «επανάχρηση» είναι όρος δηλωτικός της επιθυμίας να παραχθεί αποτέλεσμα που καλύπτει κοινωνικές ανάγκες και μπορεί να εγγυηθεί υπό προϋποθέσεις τη βιωσιμότητα των μνημείων.*»¹³

¹³ Παναγιώτης Α. Δήμας, Αρχιτεκτονική κληρονομιά: Για μια γόνιμη συμβολή του σύγχρονου αρχιτέκτονα στη δημιουργική διατήρηση της «μνήμης» | “*αρχιτέκτονες, Τεύχος 16, 1 Οκτωβρίου 2015*

_Χώρος μνήμης

Ο όρος συλλογική μνήμη εισάγεται πρώτη φορά από τον θεωρητικό Maurice Halbwachs ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «η μνήμη δεν περιορίζεται απλώς στην ανάμνηση και ανάκληση του παρελθόντος, αλλά περιλαμβάνει ένα πλέγμα εξωτερικών προς το άτομο σχέσεων, μορφών και αντικειμένων που στηρίζουν, και ενσαρκώνουν το παρελθόν»¹⁴. Ένα ευανάγνωστο μέσο απόδοση της συλλογικής μνήμης στο κοινωνικό σύνολο αποτελεί η αρχιτεκτονική καθώς επικοινωνεί νοήματα και σύμβολα μέσω της εικόνας αλλά και της πολλαπλής εμπειρίας του χώρου. Όπως αναφέρει και ο Σ. Σταυρίδης στο βιβλίο του *Μνήμη και εμπειρία του χώρου* «*Τα μνημεία συμπυκνώνουν ένα χώρο αφηγηματικό που συνθέτει τον «έμμεσο» λόγο της ιστορίας με τον «άμεσο» λόγο της μνήμης και επιβιώνουν υλικά και νοητικά στο χώρο και το χρόνο.*»¹⁵

Τα βιομηχανικά κτίρια αντιπροσωπεύουν το παρελθόν μέσα στο παρόν και αποτελούν βασικό γνώρισμα της πόλης. Παράλληλα είναι μια υπενθύμιση της σχέσης εργασίας, χώρου και εξέλιξης. Τα βιομηχανικά κτίρια είναι η μαρτυρία της εκβιομηχάνισης και της αποβιομηχάνισης και αφηγούνται τις μεθόδους παραγωγής, τις συνθήκες εργασίας και τα τεχνικά επιτεύγματα της εκάστοτε εποχής και περιοχής. Επιπλέον οι ποικίλες μορφές των βιομηχανικών κτιρίων ικανοποιούν την αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου για την αναζήτηση της πολιτισμικής του ταυτότητας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και η Φωτεινή Μαργαρίτη «*Δεν είναι τυχαίο (...) το γεγονός ότι το ενδιαφέρον για τα βιομηχανικά κτίρια στην Ελλάδα φουντώνει σε μία περίοδο κρίσης της σύγχρονης μνήμης.*»¹⁶ Ένας χώρος ο οποίος ήδη

¹⁴ Halbwachs M., On Collective Memory, trans. and ed. Lewis A. Coser, Chicago: University of Chicago Press, 1992, σελ. 38

¹⁵ Σταυρίδης Σ., Μνήμη και εμπειρία του χώρου, Αθήνα, 2006, σελ.272

¹⁶ Φωτεινή Μαργαρίτη, Βιομηχανικά κτίρια ανάμεσα στο παρελθόν και στο μέλλον, Αρχιτεκτονικά

εικόνα 5: Εργοστάσιο συσκευασίας Armour & Company, St. Louis, Illinois, U.S.

φέρει το παρελθόν αποκτά πολύ μεγαλύτερη σημασία καθώς αναλύουμε και αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα πιο ανθρωποκεντρικά.

_Χωροθέτηση των βιομηχανικών κτιρίων στον ιστό της πόλης

Στην σύγχρονη εποχή, που τα όρια της πόλης συνεχώς επεκτείνονται και η ανάγκη για ύπαρξη ελεύθερων χώρων είναι επιτακτική, ο συνεχής επαναπροσδιορισμός και η αναθεώρηση του κτισμένου συνόλου του αστικού ιστού φαίνεται να αποτελεί μία κατεύθυνση ανταποκρινόμενη στις σύγχρονες ανάγκες. Έτσι η σχέση με το παρελθόν συνδέεται με την ύπαρξη πολλών εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών περιοχών ως μετέπειτα προσδιορισμός νέων μορφών επεξεργασίας και αξιοποίησης του υφιστάμενου αστικού ιστού.

Οι βιομηχανίες κατά την πρώτη περίοδο της εκβιομηχάνισης τοποθετούνταν συχνά στις κεντρικές περιοχές των πόλεων ή κοντά σε λιμάνια, ποτάμια και σιδηροδρομικούς σταθμούς όπου η μετακίνηση πρώτων υλών και προϊόντων ήταν πίο άμεση. Μετά την δεκαετία του 1940 όπου η αστικοποίηση αυξάνεται κατακόρυφα και οι πόλεις καλούνται να απορροφήσουν πολύ μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, οι βιομηχανίες μεταφέρονται εκτός πόλης, όπου μπορούν να καταλαμβάνουν μεγάλες εκτάσεις με μικρό κόστος. Έτσι τα βιομηχανικά κατάλοιπα του 19^{ου} αιώνα εγκαταλείπονται αφήνοντας μεγάλα αστικά κενά στον ιστό της πόλης. Σήμερα η εικόνα αυτή της εγκατάλειψης και της ασυνέχειας του αστικού ιστού, εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο στα κέντρα των πόλεων.¹⁷

«... ένα βιομηχανικό μνημείο στον αστικό ιστό λειτουργεί ως σημείο αναφοράς, παίζει σημαντικό ρόλο στην συνέχεια και στην πληρότητά του,

θέματα 1991, τεύχος 25

17 Κελεπέρα Μαρία, «Η επανάχρηση ως μέσον για την αναβίωση και επανεξέταση πρώων βιομηχανικών περιοχών στην σύγχρονη πόλη, Η πρώην βιομηχανική ζώνη Κόβα στην Ρόδο

συμβάλει στην ιστορικότητα του χώρου και αναδεικνύει τις ιδιαιτερότητες των συνθηκών που τις ξέθαψαν...»¹⁸

Αναγκαία για την ανάγνωση του τοπίου είτε αστικού είτε φυσικού είναι η ύπαρξη ενός σημείου αναφοράς, ή αλλιώς ορόσημου. Στον σύγχρονο ιστό της πόλης όπου η δόμηση εμποδίζει τον εύκολο προσανατολισμό τέτοια σημεία αναφοράς είναι απαραίτητα. Τα βιομηχανικά κτίρια ή συγκροτήματα έχουν χαρακτηριστικά που τα καθιστούν κατάλληλα για αυτό τον ρόλο. Οι κλίβανοι και οι καμινάδες που συναντάμε σε πολλές περιπτώσεις βιομηχανιών των αρχών του 20^{ου} αιώνα αποτελούν επιμήκη στοιχεία διακριτά και μοναδικά στον ιστό της πόλης. Η γενική τους ογκοπλασία, ο χειρισμός των όψεων και οι αναγνωρίσιμες μορφές είναι στοιχεία ικανά να δώσουν ταυτότητα σε μια περιοχή και να συνδεθεί άρρηκτα μαζί της.

_Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικού τύπου

Πλέον έχουμε συνειδητοποιήσει την σημασία των βιομηχανικών περιοχών για τον ιστορικό πυρήνα των πόλεων αλλά και για τον ρόλο τους ως φορείς μνήμης και ταυτότητα τους, καθώς συμβάλλουν στην πολιτισμική τους συνέχεια μέσω της σωστής διαχείρισής τους. Ο Nicolas Ledoux ήταν εκείνος που για πρώτη φορά αντιμετώπισε τα βιομηχανικά κτίρια ως μία εξειδικευμένη βιομηχανική αισθητική. Τον 20^ο αιώνα ο Le Corbusier θέτει το εργοστάσιο στο επίκεντρο των αξιών του μοντέρνου κινήματος καθώς η μορφή του και η διαδικασία επίλυσης των προβλημάτων που πηγάζουν από την λειτουργικότητα θεωρούνται πρότυπο μοντέρνας αισθητικής.

Οι βιομηχανικοί χώροι επίσης διαθέτουν ορισμένα χωρικά χαρακτηριστικά τα οποία τους καθιστούν εν δυνάμει αξιοποιήσιμους στην σύγχρονη πόλη όπου η ανάγκη για ελεύθερους ενιαίους χώρους γίνεται

18 Γ.Καρεκλίδης, Η. Κουσερής, ΜΑΓΝΗΣΙΑ ΕΙΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑΣ, Εκδόσεις Α.Δ. Καρεκλίδης

εικόνα 7 : Χωρικά χαρακτηριστικά βιομηχανικών κτιρίων | στατικό σύστημα, Ditherington Flax Mill, Λονδίνο

εικόνα 8: Χωρικά χαρακτηριστικά βιομηχανικών κτιρίων | στατικό σύστημα και φεγγίτες

εικόνα 6: χαρακτηριστικό λογότυπο του οραγισμού P.I.W.E. για την προστασία και την ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς

εικόνα 9 : Χωρικά χαρακτηριστικά βιομηχανικών κτιρίων | φεγγίτες

εικόνα 10 : Υαλουργείο εργοστασίου Λιπασμάτων Α.Ε., Αθήνα

όλο και πιο επιτακτική. Έτσι οι μεγάλης κλίμακας εγκαταστάσεις προσφέρουν την ευελιξία διαμόρφωσης ελεύθερων εξωτερικών χώρων αλλά και στέγασης χρήσεων που απαιτούν εκτεταμένους ενιαίους χώρους. Παράλληλα η απλή δομή του κτιριακού τύπου η οποία πολλές φορές περιορίζεται στην περιμετρική τοιχοποιία και τον επαναλαμβανόμενο κάναβο μεταλλικών [ως επι το πλείστον] υποστυλωμάτων σε συνδυασμό με την έλλειψη πολλών κάθετων στοιχείων [βλ. εικόνα 7-8] ενισχύουν την ενότητα του χώρου και την δυνατότητα του παρατηρητή να τον αντιληφθεί συνολικά.

Οι πλευρικές ζώνες ανοιγμάτων με τα ρυθμικά επαναλαμβανόμενα παράθυρα καθώς και οι φεγγίτες και τα κεκλιμένα υαλοστάσια οροφής παρείχαν κάποτε τον απαραίτητο φυσικό φωτισμό που απαιτούσαν οι εργασίες και εξακολουθούν να προσδίδουν ποιοτικά χαρακτηριστικά στο χώρο [βλ. εικόνα 9]. Στα βιομηχανικά κτίρια συναντάμε τις τελευταίες εξελίξεις, από τεχνικής άποψης, της εποχής τους. Οπότε αναλόγως την φύση της αρχικής χρήσης του βιομηχανικού κτιρίου προκύπτουν χωρικά χαρακτηριστικά όπως γερανογέφυρες, ταινιόδρομοι, ράγες μεταφοράς, κλίβανοι κ.α. τα οποία χρίζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης[βλ. εικόνα 10]. Τέλος, τα βιομηχανικά κτίρια συχνά περιβάλλονταν από ελεύθερο εξωτερικό χώρο για τις ανάγκες της φορτοεκφόρτωσης πρώτων υλών και προϊόντων, γεγονός που καθιστά ακόμα πιο αναγκαία την ένταξή τους στον αστικό ιστό που αναζητά πυρήνες δημόσιου διαμορφωμένου εξωτερικού χώρου.

3.2] Διαδικασία επανάχρησης

«Μνημείο μπορεί να είναι το καθετί που μπορεί να μεταδώσει μια πληροφορία από το παρελθόν μας»¹⁹

_Θεωρητική προσέγγιση

Στο πλαίσιο της τεκμηρίωσης και της κατανόησης του κτιρίου ως μνημείο αναγκαία είναι αρχικά η αξιακή αξιολόγηση αυτού. Η διαδικασία της αξιολόγησης είναι εκείνη που εστιασμένα σε κάθε επιμέρους περίπτωση κτιρίου η κτιριακού συγκροτήματος μπορεί να θέσει τις κατευθυντήριες γραμμές που καλείται να ακολουθήσει ο αρχιτέκτονας. Ανάλογα με τον βαθμό εγκατάλειψης, την χρονολόγηση του κτιρίου, τα σωζόμενα στοιχεία του, την χρήση του, την θέση του στον ιστό της πόλης και τον ρόλο του στις κοινωνικο-οικονομικές εξελίξεις της περιοχής που χρήζει διαφορετικής αντιμετώπισης. Τις βάσεις για την αξιακή αξιολόγηση έθεσε ο αυστριακός φιλόσοφος Alois Riegl (1857-1905) ο οποίος διερεύνησε το περιεχόμενο την έννοιας του μνημείου καθώς ανέλυσε, ταξινόμησε και κατάταξε με επιστημονικό και συστηματικό τρόπο τις αξίες που αυτό περιλαμβάνει, όπως και την έννοια του «Kunstwollen»²⁰. Οι αξίες οι οποίες διαμορφώνουν τα σχεδιαστικά εργαλεία και τον τρόπο προσέγγισης της επανάχρησης διακρίνονται σε δύο κατηγορίες και είναι οι εξής:

¹⁹ Δ. Ζήβας, «Τα μνημεία και η πόλη», Αθήνα, 1991, σ. 27

²⁰ Kunstwollen: η έννοια της «καλλιτεχνικής πρόθεσης» περιγράφει την συνθήκη που καθορίζει την καλλιτεχνική ανάπτυξη μιας ιστορικής περιόδου.

– Αξίες Ενθύμησης ²¹

- Αξία παλαιότητας
- Ιστορική αξία
- Ηθελημένη αναμνηστική
- Άυλη πολιτισμική

– Αξίες του παρόντος

- Αξία χρήσης
- Καλλιτεχνική αξία
- Σχετική καλλιτεχνική αξία
- Αξία του «νέου»

3.3] Κατάταξη με βάση τις νέες χρήσεις

Καθώς η τάση για επανάχρηση των βιομηχανικών κελυφών και συγκροτημάτων υιοθετείται σε πολλές πόλεις στην Ευρώπη τίθεται το ερώτημα ποια είναι η καταλληλότερη χρήση για το κτήριο, εκείνη δηλαδή που μπορεί να το αναδείξει περισσότερο και να φέρει την επιφάνεια όλα τα στοιχεία που το κατατάσσουν στον συγκεκριμένο τύπο κτηρίου. Μια καταγραφή λοιπόν των κατηγοριών των κτιριολογικών προγραμμάτων

που έχουν εφαρμοστεί και διαδοθεί στην πορεία της επανάχρησης από τα τέλη του 20ου αιώνα και έπειτα βοηθά στην κατανόηση του εύρους των δυνατοτήτων προσαρμογής των κτιρίων αυτών . Οι χρήσεις που θα αναλυθούν είναι η βιομηχανική, η μουσειακή, η πολιτιστική, η οικιστική, η επαγγελματική και η μικτή. ²²

Η πρώτη περίπτωση, **η βιομηχανική χρήση**, αποτελεί μια προσέγγιση στην οποία η χρήση, πιθανώς και ο χρήστης παραμένουν ίδια αλλά οι εξελίξεις της παραγωγικής διαδικασίας προκαλούν μετατροπές και αναπροσαρμογές στον τρόπο λειτουργίας του κτιρίου. Τα νέα δεδομένα απαιτούν συνήθως επέκταση των εγκαταστάσεων για να καλύψουν τις απαιτήσεις λειτουργίας του εργοστασίου με αποτέλεσμα να προκύπτουν νέα αποτελέσματα όπως προσθήκη ορόφων, δημιουργία ανοιγμάτων ή ακόμα και νέους κτιριακούς όγκους σε συνομιλία με τον υφιστάμενο. Οι προσθήκες οφείλουν να πραγματοποιούνται με σεβασμό στο υφιστάμενο κέλυφος. Ένα παράδειγμα που ακολουθήθηκε εν μέρει αυτή η πολιτική είναι το παλιό εργοστάσιο ζυθοποιίας Carlton and United Brewery στο Cippendale της Αυστραλίας. Η οριστική παύση λειτουργίας του εργοστασίου έγινε το 2005 ενώ το 2015 με πρόταση των Tzannes ολοκληρώθηκε η μετατροπή του κτιρίου και η επανάχρησή του ως εργοστάσιο παραγωγής ενέργειας (με υψηλή ενεργειακή αυτονομία) αλλά και διανομής ζεστού και κρύου νερού. Επιπλέον η πρόταση ανέδειξε ένα μοντέλο ενσωμάτωσης της νέας τεχνολογίας σε μια ιστορικής σημασίας κατασκευή δημιουργώντας παράλληλα εξωτερικούς χώρους ποιότητων που αποδίδονται στην πόλη. Το αποτέλεσμα σέβεται τον ιστορικό ιστό του υφιστάμενου κτιρίου αλλά παράλληλα δίνει έμφαση στην νέα τεχνολογία και στις πρακτικές ενσωμάτωσής της στον αστικό ιστό. Αξίζει να σημειωθεί ότι για την πραγματοποίηση αυτού του έργου μαζί με το αρχιτεκτονικό γραφείο

εικόνα 11, 12 : The Brewery Yard, Chippendale, Australia

21 Παράρτημα, σελ 67-68

22 Μ. Stratton, «Industrial buildings, Conservation and regeneration, E&FN Spon, 2000, σελ 89

εικόνα 13: ABC Museum, Illustration and Design Center, Madrid

εικόνα 14: ABC Museum, Illustration and Design Center, Madrid

συνεργάστηκαν υπηρεσίες όπως προστασίας μνημείων και τεχνικών έργων αλλά και δυναμικό προσωπικό εξειδικευμένο για την διαχείριση της προσθήκης.

Στις περιπτώσεις όπου τα βιομηχανικά κελύφη κρίνονται αξιόλογα τόσο για την αρχιτεκτονική τους ποιότητα όσο και για την συμβολή τους στην διαμόρφωση ενός τόπου και παράλληλα τυγχάνει να διασώζεται ο εξοπλισμός τους, ενδείκνυται η **μουσειακή χρήση**. Το κτίριο δηλαδή γίνεται μουσείο της ιστορίας του ίδιου του κτηρίου αναδεικνύοντας την διαδικασία της παραγωγής του, ενώ ταυτόχρονα αποδίδει τις συνθήκες εργασίας της εκάστοτε περιοχής και εποχής και αποτελεί δείγμα οικονομικής και τεχνικής ανάπτυξης του τόπου. Η διαδικασία της επανάχρησής τους έγκειται στην αναστήλωση του κελύφους και την αποκατάσταση και επαναφορά του εξοπλισμού τους στην αρχική του κατάσταση, προκειμένου να είναι αναγνώσιμες από τον επισκέπτη οι μέθοδοι παραγωγής, οι συνθήκες εργασίας, οι ιδιαίτερης απαιτήσεις της βιομηχανίας που διαμόρφωσαν τον χώρο καθώς και η κατασκευή που μαρτυρά τα υλικά και τις τεχνολογίες της εποχής. Ωστόσο υπάρχουν και περιπτώσεις όπου η νέα χρήση είναι μουσειακού χαρακτήρα, αλλά προσανατολίζεται σε άλλο πεδίο, οπότε και το κτίριο είναι φορέας της ιστορίας του τόπου αλλά στεγάζει μουσειακούς χώρους ανεξάρτητους από το ίδιο το κτίριο. Τέτοιου τύπου επανάχρηση είναι η περίπτωση του μουσείου στην Μαδρίτη, όπου το εγκαταλελειμμένο κτίριο της βιομηχανίας παραγωγής ζύθου μετατρέπεται σε έναν σύγχρονο χώρο με εγκαταστάσεις που υποδέχονται εκθέσεις σχεδίου και εικόνας αλλά και βοηθητικοί χώροι γραφείων εργαστηρίων και παρουσιάσεων. Με πρόταση των Aranguren & Gallegos Architects τμήματα των βιομηχανικών εγκαταστάσεων «ντύνονται» με διαφάνειες και ημιδιαφάνειες έτσι ώστε να εκφράσουν ένα σύγχρονο κέντρο με ευρύ φάσμα πολιτιστικών και καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων ενώ παράλληλα αποδίδουν τις απαραίτητες ποιότητες χώρων για τις εκθέσεις καθιστώντας σαφή τον διαχωρισμό των

υφιστάμενων τμημάτων του κτιρίου από τις προσθήκες.

Ένα ακόμα είδος χρήσης το οποίο αναδεικνύει το βιομηχανικό κέλυφος είναι οι **πολιτιστικές δραστηριότητες**. Αυτή η κατηγορία χρήσεων η οποία έχει διαδοθεί σε πολλές χώρες απαιτεί συνήθως ενιαίους χώρους με μεγάλο ύψος, ένα χαρακτηριστικό χωρικών ποιοτήτων που συναντάμε σε βιομηχανικά κτίρια. Επίσης τέτοιου είδους χρήσεις εξυπηρετούν καλύτερα όταν τοποθετούνται σε κεντρικά σημεία του αστικού ιστού, γεγονός που καθιστά τα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά κτήρια του 20^{ου} αιώνα κατάλληλα από αυτή την άποψη. Ένα σύγχρονο παράδειγμα επανάχρησης πολιτιστικού χαρακτήρα συναντάμε στο μουσείο μοντέρνας τέχνης Tate Modern. Με πρόταση των Herzog & de Meuron²³ στον σταθμό παραγωγής ενέργειας στο Λονδίνο διατηρήθηκε το κέλυφος του κτιρίου ενώ έγινε μια αναπροσαρμογή του εσωτερικού χώρου στις κτιριολογικές απαιτήσεις που ήταν οι εξής: αίθουσες τέχνης, αμφιθέατρο, χώροι σεμιναρίων, κέντρο ενημέρωσης, καταστήματα και καφετέριες.

Η **οικιστική χρήση** είναι από τις πρώτες περιπτώσεις που συναντάμε σε επανάχρηση βιομηχανικού κελύφους. Στο παρελθόν συχνά ο άνθρωπος συνδύαζε τον χώρο εργασίας με την κατοικία, είτε σε αγροτικές εργασίες είτε σε μικρές οικιακές βιοτεχνίες. Πιο πρόσφατα εντοπίζεται η τάση μετατροπής αποθηκών ή εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών κτηρίων σε χώρους κατοικίας. Τέτοια περίπτωση είναι η πρόταση του γραφείου Dorte Mandrup Arkitekter που κέρδισε τον διαγωνισμό μετατροπής του παλιού υδατόπυργου στο Jaegersborg σε κτίριο πολλαπλών χρήσεων ανάμεσα στις οποίες είναι και οι φοιτητικές εστίες. Η κάθε μονάδα εστίας είναι ένας γυάλινος και μεταλλικός προεξέχων όγκος που προσφέρει επαρκή φωτισμό στο εσωτερικό και απρόσκοπτη θέα στο γύρω τοπίο. Με τις προεξοχές των όγκων επιτυγχάνεται το μέτρο της ανθρώπινης κλίμακας ενώ παράλληλα η

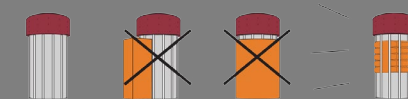
23 Herzog & de Meuron, Tate Modern, El Croquis 60+80, Madrid 2000, p.365-384

εικόνα 15: Tate Modern Museum, London

εικόνα 16: Jaegersborg Water tower, Denmark

εικόνα 17: Προσέγγιση της προσθήκης στον υδατόπυργο

εικόνα 18,19: De Fabriek, Rotterdam

ανάγλυφη επιφάνεια τονίζει τον νέο ρόλο του υδατόπυργου ως τοπόσημο.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες βρίσκει εφαρμογή μια νέα κατηγορία επανάχρησης, εκείνη της **επαγγελματικής χρήσης**. Πολλές εταιρίες οι οποίες σχετίζονται με το σχεδιασμό και τα μέσα επικοινωνίας και δικτύωσης αναζητούν χώρους με κύρος, ευέλικτο περιβάλλον με δυνατότητες προσαρμογής στις απαιτήσεις και με χαμηλό κόστος. Οι μεγάλοι ενιαίοι χώροι είναι κατάλληλοι για την οργάνωση γραφείων, ενώ το μεγάλο ύψος προσφέρεται για την οργάνωση των ηλεκτρομηχανολογικών εγκαταστάσεων αφήνοντας το επίπεδο κίνησης ελεύθερο. Το De Fabriek αποτελεί μέρος ενός βιομηχανικού συγκροτήματος στο Ρότερνταμ που με τα χρόνια ο βαθμός εγκατάλειψής του είχε κάνει την αποκατάστασή αναγκαία. Η πρόταση των αρχιτεκτόνων προέβλεπε δραστικές επεμβάσεις προκειμένου ο χώρος να γίνει ένα κέντρο έλξης για μικρές επιχειρήσεις και αυτοαπασχολούμενους εργαζόμενους που αναζητούν χώρο να στεγάσουν τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Η στρατηγική των Μεί βασιζόταν στην διατήρηση όλων των διασωσμένων αισθητικών πολιτιστικών ιστορικών και κατασκευαστικών ποιοτήτων, ενώ οι περιοχές που είχαν καταρρεύσει αντικαταστάθηκαν με αίθρια που προσέδιδαν χωρικές ποιότητες. Οι προσθήκες που έγιναν όπως ο νέος μεταλλικός σκελετός στο αίθριο είναι διακριτικές και με ενιαίους χρωματισμούς για να επιτευχθεί η ενιαία ανάγνωση του κτιρίου.

Στα μεμονωμένα πρώην βιομηχανικά κτίρια αλλά κυρίως στα εγκαταλελειμμένα βιομηχανικά συγκροτήματα, λόγω του μεγέθους τους, συχνά είναι δυνατός ο συνδυασμός **πολλαπλών χρήσεων**. Ανάλογα με τον τύπο κτηρίου και τις δυνατότητες της περιοχής, κάθε φορά μπορεί αν αντιστοιχηθεί η πιο κατάλληλη χρήση. Έτσι χρήσεις όπως γραφεία, κατοικίες, πολιτιστικά κέντρα και καταστήματα μπορούν να συγκροτήσουν ένα πολυλειτουργικού χαρακτήρα πάρκο του οποίου οι ελεύθεροι χώροι διαμορφώνονται σε χώρους πρασίνου. Σε περιοχές οι οποίες μπορεί να είναι υποβαθμισμένες

λόγω της γεινίασής τους με την εγκαταλελειμμένη βιομηχανική ζώνη, μια τέτοια διαχείριση μπορεί να αποφέρει αναβάθμιση της ποιότητας της ζωής των κατοίκων αλλά και να λειτουργήσει σαν ένας υπεροπτικός πόλος έλξης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα θεματικού πάρκου αποτελεί το συγκρότημα Zeche Zollverein στο Εσσεν της Γερμανίας. Το συγκρότημα αποτελεί ένα από τα παλαιότερα εργοστάσια παραγωγής κάρβουνου στην Ευρώπη καθώς οι πρώτες του εγκαταστάσεις χρονολογούνται το 1874. Με συνδυαστικές προτάσεις των Rem Koolhaas, Norman Foster, OMA και SANAA, μέσα σε 25 χρόνια το εγκαταλελειμμένο βιομηχανικό συγκρότημα μετατράπηκε σε θεματικό πάρκο αναδεικνύοντας τον βιομηχανικό εξοπλισμό (τα σιλό, οι κλίβανοι, οι καμινάδες, οι γερανογέφυρες και τα συστήματα μεταφοράς) και τις εγκαταστάσεις προσφέροντάς στον επισκέπτη την συνολική αίσθηση του αρχικού βιομηχανικού συγκροτήματος. Ωστόσο ένα νέο εκπαιδευτικό κτίριο που προστέθηκε το 2006 από τους SANAA στην είσοδο του πάρκου θεωρήθηκε μια κίνηση προς την λάθος κατεύθυνση καθώς δεν επιτυγχάνεται κανένας διάλογος μεταξύ του νέου και του παλιού κτιριακού συνόλου. Η συγκεκριμένη προσέγγιση του σχεδιασμού επανάχρησης ενδείκνυται σε περιπτώσεις όπου οι αρχιτέκτονες βρίσκονται αντιμέτωποι με συγκροτήματα κτιρίων ή ομάδες κτιρίων με διαφορετικές δυνατότητες στέγασης δραστηριωτήτων.

«Μεγάλα έργα της εκβιομηχάνισης της Ευρώπης και των ΗΠΑ, όπως εγκαταστάσεις ορυχείων, μεταλλουργίες και ατμόμυλοι, σιδηροδρομικοί σταθμοί και ενεργειακοί σταθμοί, αλλά και εργατικοί οικισμοί ή λιμενικές εγκαταστάσεις, ανακηρύσσονται βιομηχανικά μνημεία. Πλέον διάσημα εξ'αυτών είναι τα ευρωπαϊκά μνημεία του Ironbridge, του Le Creusot, της Ρουρ και της Καταλωνίας (...) Πολλά μνημεία της βιομηχανικής αρχαιολογίας σε όλο τον κόσμο είναι ενταγμένα στον διεθνή κατάλογο της UNESCO ως εξέχουσες αξίες του πολιτισμού, ενώ εκατοντάδες τεχνικά ή βιομηχανικά μουσεία και οικοπάρκα λειτουργούν στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, της Βόρειας και Νότιας Αμερικής, στην Ιαπωνία και

εικόνα 20, 21: Zeche Zollverein, Essen, Germany

πρόσφατα στην Ινδία και την Κίνα.»²⁴

3.4] Κατάταξη επαναχρήσεων πρώην βιομηχανικών κτιρίων με βάση τον τρόπο προσέγγισης

«Η μεταβολή γίνεται με προσθήκη ή αφαίρεση, με μετασχηματισμούς που έχουν μικρότερη ή μεγαλύτερη έκταση ή και ένταση, και γίνονται μέσα στο κέλυφος, έξω από το κέλυφος του έργου ή σε επαφή με αυτό, σε διαρθρωτική συνάφεια ή απλά στην επιδερμίδα του κι σε ορισμένες περιπτώσεις σε απόσταση, σε συνθετική όμως «συνέχεια» με το έργο ή ως στοιχείο της συνθετικής οντότητας του έργου. Ακόμη και σε απόσταση χωρίς άμεση συσχέτιση μπορεί ένα στοιχείο, ένα έργο να λειτουργεί, να ενεργεί, ως μεταβολή.»²⁵

Δημήτρης Α. Φατούρος

Η επιλογή του τρόπου προσέγγισης σε ένα κέλυφος είναι συχνά σύνθετη διαδικασία καθώς οι συνθήκες σε κάθε περίπτωση διαφέρουν αλλά και οι αποφάσεις πρέπει να οδηγήσουν σε ένα αποτέλεσμα λειτουργικό και βιώσιμο και με σεβασμό στο υφιστάμενο κέλυφος. Είναι σκόπιμο να γίνει μια κατηγοριοποίηση των διαφορετικών τρόπων προσέγγισης των επεμβάσεων. Σε πρώτο επίπεδο διαχωρίζονται σε επεμβάσεις που περιορίζονται σε πιο ήπιες εργασίες αποκατάστασης και σε εκείνες που εισάγουν έντονα την δική τους αρχιτεκτονική λογική η οποία έρχεται σε διάλογο με την παλιά δομή. Αναλόγως τις επιλογές του φορέα που λαμβάνει τις αποφάσεις, αλλά και της αξιακής αξιολόγησης που έχει προηγηθεί, το κτίριο μπορεί να προσαρμοστεί στις νέες χρήσεις, χωρίς να αλλοιωθεί η αίσθηση και

24 Ν. Μπελαβίλας, «Βιομηχανική Αρχαιολογία, η διεθνής και ελληνική εμπειρία», Ημερίδα «Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας», ΤΕΕ Ευβοίας, 2010

25 Δ. Φιλιππιτζής, Αρχιτεκτονικές Μεταμορφώσεις Ι. Μητροπολιτικά κέντρα, Αθήνα, σ10

η ανάγνωσή του από τον χρήστη, ή να αλλάξει εντελώς η αρχική δομή του κτιρίου, να αποκρυφθούν στοιχεία του φέροντα οργανισμού ή και να μετατραπούν ολοκληρωτικά. Καίριο ρόλο πέρα από τις δυνατότητες του κάθε κτιρίου παίζει και ο παράγοντας του κάθε μελετητή, ο οποίος ανάλογα με την ιδεολογική προσέγγισή του, την αισθητική του και την αντίληψή του για το νέο και το παλιό, τον διάλογό τους και την αξιακή αξιολόγηση του κελύφους επιλέγει σχεδιαστικά εργαλεία που οδηγούν στην ανάδειξη ή να υποβάθμιση του ιστορικού βιομηχανικού κτιρίου. Διακρίνουμε λοιπόν τις εξής κατηγορίες αποκατάστασης των παλαιών βιομηχανικών κτιρίων:

Πλήρης διατήρηση του κτιριακού κελύφους και του σκελετού

Η νέα χρήση που προτείνεται σχεδιάζεται διατηρώντας ανέπαφη την δομή του κτιρίου. Πραγματοποιούνται ήπιες επεμβάσεις που δεν μεταβάλλουν την δομή και την μορφή του κτιρίου. Στις εγκαταστάσεις του εγκαταλελειμμένου εργοστασίου παραγωγής τσιμέντου στο Saint Just Desvern της Ισπανίας ο αρχιτέκτονας Ricardo Bofill επέλεξε αυτόν τον τρόπο προσέγγισης. Οι επεμβάσεις ξεκίνησαν με την μερική κατεδάφιση τμημάτων του εργοστασίου που ο βαθμός εγκατάλειψης ήταν μεγαλύτερος και που εμπόδιζαν την ελεύθερη θέαση των όγκων προς επανάχρηση. Έπειτα τα οκτώ σιλό διαμορφώθηκαν σε χώρους αρχιτεκτονικού γραφείου, εργαστήρια μακετών, βιβλιοθήκη, αίθουσες προβολών και αρχείων και έναν χώρο εκθέσεων και συναυλιών [The Cathedral]. Με εξαίρεση την διαμόρφωση ανοιγμάτων για τον επαρκή φωτισμό και επιπλέον επιπέδων για την εκμετάλλευση του ύψους ως επί το πλείστον η δομή του διατηρητέου κτιριακού όγκου παρέμεινε η ίδια και αποδίδει στον παρατηρητή μια συνολική αίσθηση. Ο συγκεκριμένος τρόπος προσέγγισης επιλέγεται όταν το κτίριο και τα επιμέρους στοιχεία του σώζονται σε αρκετά καλή κατάσταση και δεν είναι απαραίτητα έργα στερέωσης καθώς ο υφιστάμενος φέρων οργανισμός οι όψεις και οι πλάκες είναι σε θέση να υποδεχθούν την νέα χρήση χωρίς ιδιαίτερες μετατροπές.

εικόνα 22,23: Saint Just Desvern, Spain

εικόνα 24, 25: Former Slaughterhouse, Rome

εικόνα 26: Kolstand, Seattle

Κατασκευή νέου κτιρίου μέσα στο υφιστάμενο

Είναι η περίπτωση όπου διατηρείται μόνο το εξωτερικό κέλυφος ενώ το εσωτερικό οργανώνεται με νέες ανεξάρτητες κατασκευές εσωτερικά του κτιρίου. Μία περίπτωση τέτοιας διαχείρισης είναι η επανάχρηση του κτιρίου των σφαγείων στην περιοχή Testaccio της Ρώμης, το οποίο χρονολογείται μεταξύ 1880 και 1890. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στον τρόπο προσέγγισης της επανάχρησης καθώς το κτίριο θεωρείται αντιπροσωπευτικό δείγμα των τεχνικών επιτευγμάτων της εποχής του. Με πρόταση του αρχιτεκτονικού γραφείου Insula, το υπάρχον κέλυφος, το οποίο αποτελούταν από τετραγωνικές συμμετρικές κατόψεις, πλήρωση με τούβλα και ηφαιστειακή πέτρα, συμμετρικά ανοίγματα και τετράριχτη στέγη φερόμενη σε δικτύωμα από σίδηρο, αναδείχθηκε μέσω της δημιουργίας επιπλέον αυτόνομων, ηχητικά απομονωμένων χώρων από κάθετα ημιδιαφανή στοιχεία με ελαφρά υλικά (χάλυβα ξύλο και γυαλί) και διαφορετικά χρώματα (μπλε, λευκό και γκρι). Οι μικρότεροι αυτοί χώροι εξυπηρετούν τις ανάγκες για αίθουσες και εργαστηριακούς χώρους του πανεπιστημίου αλλά επίσης υποδηλώνουν την ανθρώπινη κλίμακα και φέρνουν τον επισκέπτη σε συσχέτιση με τον συνολικό βιομηχανικό όγκο του κτιρίου. Έτσι μέσω της επέμβασης στα πρώην βιομηχανικά κελύφη, υποδηλώνεται το ιστορικό υπόβαθρο της υφιστάμενης κατασκευής ενώ παράλληλα με την επεξεργασία των επιφανειών και τις ευμετάβλητες ήπιες προθήκες αποδίδεται μία νέα ταυτότητα στο συγκρότημα.

Διατήρηση του κελύφους και προσθήκες

Διατηρούνται οι βασικές δομές του κτιρίου, όμως πραγματοποιούνται οι απαραίτητες τροποποιήσεις (μετατροπή ανοιγμάτων, προσθήκες καθ'

ύψος ή υπογείως και επεκτάσεις για την εξασφάλιση της λειτουργικότητας της νέας χρήσης). Στην επανάχρηση του παλιού ναυπηγείο Kolstand στο Seattle από τους Graham Baba Architects, κρίθηκε απαραίτητη η επέκταση του κτιριακού όγκου καθ' ύψος αλλά και η δημιουργία περεταίρω κτιριακής προσθήκης για την στέγαση των νέων λειτουργιών. Το παλιό ναυπηγείο πλέον στεγάζει κάβα, εστιατόριο, καφέ, γραφεία. Οι προσθήκες σε αυτή την περίπτωση έχουν σχεδιαστεί έτσι ώστε να μην υποβαθμίζουν αισθητικά το υφιστάμενο κέλυφος αλλά και σε άμεση συνέχεια με το γύρω αστικό περιβάλλον. Η λύση των Graham Baba Architects απέσπασε το βραβείο 2010 AIA Seattle Award καθώς διατήρησε και ανέδειξε όλα τα χαρακτηριστικά του κτιρίου που περιγράφουν το παρελθόν του και τα συνδύασε με σύγχρονα στοιχεία δημιουργώντας έναν χώρο όπου το παρόν και το παρελθόν συνυπάρχουν αρμονικά.

Διατήρηση του σκελετού

Σε αυτή την περίπτωση διατηρείται ο δομικός σκελετός του κτιρίου, αλλά γίνεται πλήρης αναδιαμόρφωση του εσωτερικού χώρου και των όψεων. Πολλές φορές το στάδια εγκατάλειψης του κτιρίου περιορίζει τις επιλογές σε αυτόν τον τρόπο προσέγγισης. Στην Galicia της Ισπανίας ανατέθηκε το 2011 από τον δήμο το έργο ανάκτησης και επανάχρησης των βιομηχανικών κελυφών των εργοστασίων Cros στο γραφείο Diaz y Diaz Architects. Θεωρήθηκε ότι η κατασκευαστική του λογική, η αισθητική αξία, οι ογκοπλαστικές του ποιότητες καθώς και οι χωρικές του διαμορφώσεις συνιστούν ένα ιδιαίτερο παράδειγμα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Έτσι η αρχιτεκτονική ομάδα επέλεξε την αποκατάσταση του φέροντος οργανισμού και της στέγης, αφαιρώντας όλα τα στοιχεία πλήρωσης. Η πρόταση προέβλεπε δύο φάσεις εξέλιξης, η πρώτη περιλάμβανε εργασίες εξυγίανσης της κατασκευής και του φυσικού εδάφους καθώς και κατεδάφιση όλων των τμημάτων τα οποία δεν μπορούσαν να ανακτηθούν. Η δεύτερη περιλάμβανε σχεδιασμό αίθουσας εκδηλώσεων, βιβλιοθήκης και καφέ. Αυτή η πρακτική

εικόνα 27: Kolstand, Seattle

εικόνα 28, 29: Cross Factory, Spain

προσέγγισης επιλέγεται σε περιπτώσεις όπου ο βαθμός εγκατάλειψης είναι μεγάλος και η πλήρωση των όψεων και του εσωτερικού χώρου δεν σώζεται ή δεν είναι κάποιας αρχιτεκτονικής, καλλιτεχνικής ή ιστορικής αξίας.

Συνδυασμός ιστορικών κτιρίων με νέα κτίρια σύγχρονης αρχιτεκτονικής.

Μία άλλη προσέγγιση της επέμβασης είναι η αποκατάσταση των κτιρίων με έναν από τους παραπάνω τρόπους προσέγγισης ενώ παράλληλα προστίθενται στο συγκρότημα νέα κτήρια, αυτόνομα ή ως βοηθητικοί χώροι του υφιστάμενου. Στην συγκεκριμένη περίπτωση παρά το γεγονός ότι και το υφιστάμενο κέλυφος επιδέχεται επεμβάσεις, η προσθήκη των νέων όγκων είναι διακριτή τόσο σε επίπεδο όψης όσο και σε εσωτερικούς χειρισμούς. Αντίστοιχος χειρισμός είναι εκείνος των GAFPA σε τμήμα των εγκαταστάσεων του οινοποιείου Jackse Winery. Το παλαιότερο από τα κτίρια του οινοποιείου κατασκευάστηκε το 1905 ενώ απέκτησε την τελική του μορφή έπειτα από δύο επεκτάσεις και με πρόταση των αρχιτεκτόνων διαμορφώθηκε ώστε στεγάζει τους χώρους γραφείων του οινοποιείου. Εσωτερικά το υφιστάμενο κέλυφος συντηρήθηκε και επιδέχθηκε εργασίες στερέωσης του παλιού ξύλινου στατικού συστήματος με ενίσχυση των κόμβων. Παράλληλα για να ανταπεξέλθουν στις λειτουργικές απαιτήσεις οι GAFPA πρόσθεσαν δύο νέους κτιριακούς όγκους στην βόρεια και ανατολική όψη του υφιστάμενου κτιρίου.Η σύνδεση των προσθηκών με τον κύριο κτιριακό όγκο πραγματοποιείται με ελαφρά συρόμενα στοιχεία επιτρέποντας την απομόνωση ή την ενότητα του χώρου.

Στερέωση- συντήρηση

Μια συντηρητική προσέγγιση είναι αυτή της αποκατάστασης χω-

ρίς περαιτέρω ενέργειες και διαδικασίες που αλλοιώνουν το δομικό και μορφολογικό λεξιλόγιο του κτιρίου. Αυτός ο τρόπος προσέγγισης ενδείκνυται σε περιπτώσεις κτιρίων σωζόμενα σε πολύ καλή κατάσταση όσον αφορά το κέλυφος και τον μηχανολογικό εξοπλισμό, όπου η προτεινόμενη χρήση είναι συνήθως θεματικό μουσείο. Υπάρχουν έτσι παραδείγματα κτιρίων που με την μορφή ή την επεξεργασία των όψεων τους αναδεικνύουν την καινούργια χρήση χωρίς να απαιτούνται ιδιαίτερες αλλαγές. Η επέμβαση σε αυτή την περίπτωση περιορίζεται σε εργασίες στερέωσης, επισκευή φθορών και ενσωμάτωση του απαραίτητου εξοπλισμού που εξασφαλίζει την λειτουργικότητα και την ασφάλεια του κτιρίου χωρίς να προσβάλλει την αρχική του μορφή και κατασκευή.

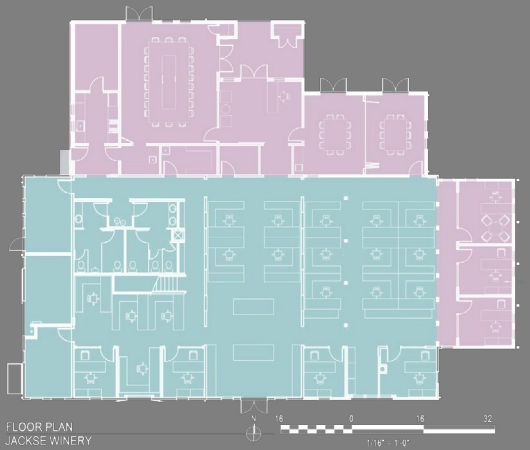
Αποκατάσταση και μίμηση

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου η προσπάθεια απόδοσης μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας του μνημείου οδηγεί σε αποτελέσματα μίμησης της υφιστάμενης μορφής και των επιμέρους στοιχείων της. Η αντιγραφή των υφιστάμενων στοιχείων είναι ένας συνηθισμένος τρόπος σχεδιαστικής προσέγγισης των προσθηκών ή συμπληρώσεων ελλειπόντων τμημάτων σε ιστορικά βιομηχανικά κτίρια. Οι συμπληρώσεις αυτές αποτελούν αυτούσι-ες μεταφορές των υπαρχόντων ιστορικών μορφολογικών στοιχείων ενώ τα επιπρόσθετα υλικά της συμπλήρωσης διαμορφώνονται έτσι ώστε να τους προστεθεί μια τεχνητή πατίνα του χρόνου. Η προσέγγιση αυτή επιδεινώνει την απώλεια της αυθεντικότητας, ακυρώνει την μοναδικότητα των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του παρελθόντος και συγχέει τα όρια μεταξύ παλιού και νέου. Συντίθεται έτσι ένα αποτέλεσμα που δεν εκφράζει την εποχή του κτιρίου με ειλικρινή τρόπο καθώς οι προσθήκες είναι μία απλή αντιγραφή και όχι μεταγραφή του παλιού.

Σε επεμβάσεις επανάχρησης μπορούμε να συναντήσουμε πολλές φορές περισσότερους από έναν τρόπους προσέγγισης ανάλογα με

εικόνα 30: Jackse Winery, St Helena, USA

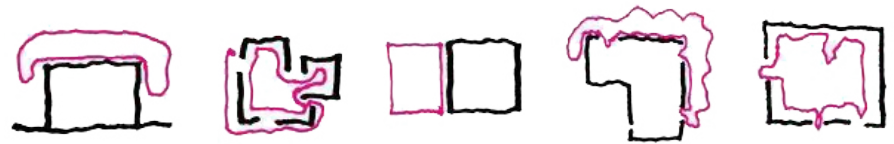

εικόνα 31: Κάτοψη ισογείου

- Υφιστάμενο κέλυφος
- Προσθήκη

τις αποφάσεις του αρχιτέκτονα και τις δυνατότητες του κτιρίου. Πιο συγκεντρωτικά θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε τρεις προσεγγίσεις επανάχρησης οι οποίες εμπεριέχουν όλες τις παραπάνω. Αυτές περιγράφονται από την σχέση παλιού και νεότερου η οποία μπορεί να είναι σχέση **επιβολής**, **συνύπαρξης** ή **συγχώνευσης**²⁶. Η επιλογή της προσέγγισης εξαρτάται από τις εκάστοτε εγγενείς αξίες του βιομηχανικού μνημείου, τον βαθμό εγκατάλειψης ή διατήρησης του κτιρίου, την νέα προτεινόμενη χρήση και κατ' επέκταση τις κτιριολογικές απαιτήσεις της επέμβασης καθώς και την επιλογή του αρχιτέκτονα ως προς το πιο λεξιλόγιο για την επικοινωνία των ποιοτικών χωρικών και ιστορικών χαρακτηριστικών του κτιρίου.

4] Ανάλυση παραδειγμάτων επέμβασης

Για να γίνει κατανοητός ο ρόλος της επανάχρησης των πρώην βιομηχανικών κτιρίων αλλά η σωστή διαχείρισή τους, επιλέχθηκαν τέσσερα χαρακτηριστικά παραδείγματα προς ανάλυση. Μέσω της ανάλυσης αυτής γίνεται σαφής η ιδιαιτερότητα της κάθε περίπτωσης κτιρίου ή κτιριακού συγκροτήματος και η ανάγκη επιλογής των κατάλληλων σχεδιαστικών προσεγγίσεων έτσι ώστε το αποτέλεσμα να αναδεικνύει την αρχική μορφή του κτιρίου και τις αξίες που το πλαισιώνουν. Τα παραδείγματα ανάλυσης επιλέχθηκαν έτσι ώστε το κάθε ένα να αποτελεί αντιπροσωπευτική περίπτωση διαφορετικών συνθηκών ως προς την αρχική κατάσταση του υφιστάμενου κελύφους, την αξιακή του αξιολόγηση, τον τρόπο επέμβασης και τις λειτουργικές απαιτήσεις της νέας χρήσης.

²⁶ Tamara Rojic, *Converted industrial buildings*, TUDelft, 2009

URBAN OUTFITTERS

4.1] Urban Outfitters Corporate Campus | MSR Design Architects

Διατήρηση του υφιστάμενου κελύφους
και του βιομηχανικού εξοπλισμού
και προσθήκη αυτόνομων μονάδων
εσωτερικά.

Το πρώτο παράδειγμα ανάλυσης αφορά τις εγκαταστάσεις της εταιρίας ρούχων Urban Outfitters στην Φιλαδέλφια των Η.Π.Α., οι οποίες στεγάζονται σε ένα πρώην βιομηχανικό συγκρότημα ναυπηγείων του ναυτικού που βρίσκεται στην συμβολή των ποταμών Delaware και Schuylkill και εξυπηρετούσε την κατασκευή και επισκευή πλοίων. Το συγκρότημα των ναυπηγείων που λειτούργησε από το 1868 έως το 1996 αποτελούταν από 187 κτίρια και εκτεινόταν σε περιοχή 1000 στρεμμάτων. Το 2004 το συγκρότημα ανακηρύχθηκε Εθνική Ιστορική Περιοχή και επανασχεδιάστηκε έτσι ώστε να δημιουργηθεί εκ νέου μία ανάπτυξη με ιδιωτικές χρήσεις.

Σε αυτή την περίπτωση, οι αρχιτέκτονες MSR Design επέλεξαν την προσέγγιση της διατήρησης του κελύφους με προσθήκες. Ο σχεδιασμός, που περιλάμβανε τεκμηρίωση και καταγραφή καθώς και τις απαραίτητες προσθήκες για την λειτουργικότητα του κτιρίου, εστιάζει στην ανάδειξη των ποιοτήτων του χώρου, στην «βιομηχανική υλικότητα», στους ελεύθερους

εικόνα 32: Πανοραμική άποψη συγκροτήματος

εικόνα 33: Εξωτερικός διαμορφωμένος χώρος

εικόνα 34: Εσωτερικός διαμορφωμένος χώρος κοινωνικοποίησης

εικόνα 35, 36: Διαχείριση εσωτερικού χώρου

εικόνα 37: Διατήρηση και ανάδειξη ανοιγμάτων οροφής

χώρους και στον φυσικό φωτισμό. Έτσι η σύνθεση της τέχνης, του πολιτισμού, της οικονομίας και του περιβάλλοντος δημιουργούν μια συνέχεια στην ιστορία χρήσης των κτιρίων αυτών, καθώς από την αρχική χρήση του χώρου ως βιομηχανία βασισμένη στην παραγωγική διαδικασία υλικών, ο χώρος σχεδιάζεται πλέον έτσι ώστε να στεγάζει μια βιομηχανία βασισμένη στην παραγωγική διαδικασία ιδεών. Ο βαθμός εγκατάλειψης των κτιρίων κατέστησε αναγκαία την στερέωση, την συντήρηση και τη αποκατάσταση ορισμένων τμημάτων τους.

“Ενώ η παλιά κουλτούρα του ναυπηγείου ήταν αυτή της παραγωγής αντικειμένων η νέα κουλτούρα του Urban Outfitters’ είναι εκείνη της παραγωγής ιδεών. Ο χώρος αντανakλά τον νέο αυτό στόχο. Πλέον δεν υπάρχουν μεμονωμένοι βιομηχανικοί χώροι, αλλά ελεύθεροι εσωτερικοί χώροι στους οποίους ενσωματώνονται οριοθετημένοι και αυτόνομοι δημόσιοι χώροι για συναντήσεις, συνεργασίες και παρουσιάσεις με ανοιχτούς χώρους εργασίας για την παραγωγή και την εξέλιξη ιδεών.”²⁷

Εξωτερικά τα κτίρια δεχθήκανε μόνο εργασίες συντήρησης, ενώ στο εσωτερικό αφαιρούνται τμήματα προσθηκών και διαμορφώσεις χώρων που χρονολογούνται στην δεκαετία του 1950 και του 1960. Τα τμήματα του εξοπλισμού που διασώθηκαν και συντηρήθηκαν όπως συστήματα ανέλκυσης, γερανογέφυρες, δεξαμενές, καδένες κ.α., διατηρούν την θέση τους μέσα στο κτίριο δημιουργώντας μία αίσθηση οικειότητας του παλαιού και μνήμης της ιστορίας του χώρου. Μάλιστα οι αρχιτέκτονες θέλησαν τόσο να τονίσουν την πατίνα, ώστε χρησιμοποίησαν την υφιστάμενη ξυλεία για

27 MSR Design

την διαμόρφωση των κλιμακοστασίων, ενώ τα μεταλλικά υποστυλώματα συντηρήθηκαν με την διαδικασία της αμμοβολής χωρίς όμως να αφαιρεθεί εντελώς η σκουριά τους. Μεγάλη προσοχή δόθηκε στην συντήρηση και την ανάδειξη του υφιστάμενου στατικού συστήματος το οποίο ήταν μεταλλικό ή πέτρινο αλλά και στις απαραίτητες προσθήκες οι οποίες αποτέλεσαν νέα κελύφη μέσα στο υφιστάμενο κέλυφος. Αυτή η επιλογή καθιστά στον χρήση διακριτή την επέμβαση από το υφιστάμενο κτίριο αλλά επίσης [λόγω διαστάσεων των προστιθέμενων μονάδων] προσφέρει μια πιο συνολική αντίληψη του χώρου και των ποιοτήτων του όπως η ανοιχτή κάτοψη, φυσικός φωτισμός μεγάλο ύψος και η ρυθμικότητα ανοιγμάτων. Οι μονάδες έχουν την λογική του «κουτιού» ώστε να διαμορφώνουν χώρους μικρότερης κλίμακας και να καλύπτουν τις ανάγκες απομόνωσης σε περιπτώσεις συνεδριάσεων ή παρουσιάσεων ενώ ανάλογα την περίπτωση δημιουργούν οπτικά και ηχητικά οριοθετημένο χώρο. Οι τελικοί χώροι που διαμορφώθηκαν περιλαμβάνουν χώρους γραφείων, συνεδριάσεων, βιβλιοθήκης, καφετέριας και γυμναστηρίου. Όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά και οι MSR Design: *«Την εποχή της κατασκευής πλοίων πριν τον ηλεκτρισμό, η χειρωνακτική εργασία απαιτούσε καλό φωτισμό. Οι φεγγίτες, τα υαλοστάσια των όψεων και των κεκλιμένων οροφών άνοιξαν ξανά, αποκαταστάθηκαν και αντικαταστάθηκαν [όπου ήταν απαραίτητο] για να παρέχουν επαρκή φυσικό φωτισμό για τα διάφορα στούντιο.»*. Τόσο εσωτερικά των κτιρίων όσο και εξωτερικά έχουν διαμορφωθεί χώροι χαλάρωσης και συναναστροφής καθώς και χώροι πρασίνου.

Παρά το γεγονός ότι η επέμβαση επανάχρησης πραγματοποιήθηκε σε οχτώ υφιστάμενα κτίρια, ενώ ο υπόλοιπο συγκρότημα (179 κτίρια) παρέμεινε εκτός σχεδιασμού, αποτελεί την απαρχή και την κατευθυντήρια γραμμή για την διαχείριση όλων των πρώην βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Εκ του αποτελέσματος κρίνεται ότι η ποιότητα του χώρου μετά την επέμβαση είναι επιφορτισμένη με το βιομηχανικό ίχνος και το ιστορικό στίγμα, ενώ

εικόνα 38 :Τομή ΑΑ

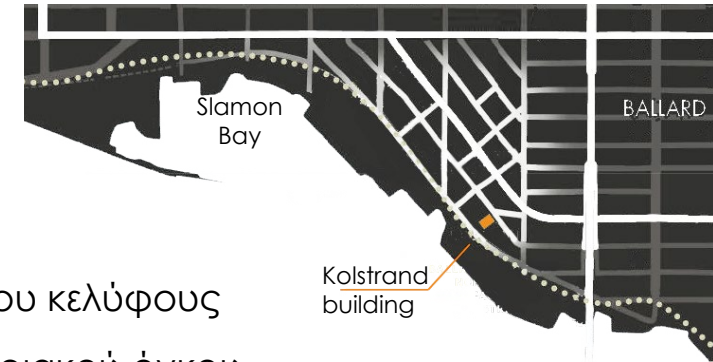
εικόνα 39 :Κάτοψη εισογείου κτιρίου 18

οι απαραίτητες για την λειτουργικότητα του κτιρίου προσθήκες γίνονται με τρόπο διακριτό και σε συνομιλία με το υφιστάμενο κτίριο. Με γνώμονα την αξία παλαιότητας του κτιρίου, που οδήγησε στον σεβασμό και την διατήρηση των υφιστάμενων τμημάτων αλλά και της πατίνας τους, όπως επίσης και της άυλης πολιτισμικής αξίας, καθώς είναι σαφής η σύνδεση και η συνέχεια της χρήσης των κτιρίων και της αλληλεπίδρασης των χρηστών του με αυτό, επιτυγχάνεται το τελικό αποτέλεσμα .

εικόνα 40: Το ναυπηγείο σε χρήση τέλη 19ου αιώνα και σήμερα.

4.2] Kolstrand Building Graham Baba Architects

Διατήρηση υφιστάμενου κελύφους
και προσθήκη νέου κτιριακού όγκου.

Το κτίριο Kolstrand θα αποτελέσει το δεύτερο παράδειγμα ανάλυσης ως μία περίπτωση επανάχρησης πρώην βιομηχανικού κτιρίου με διατήρηση του υφιστάμενου κελύφους και προσθήκη νέων κτιριακών όγκων. Το συγκεκριμένο κτίριο βρίσκεται στο Seattle στην περιοχή Ballard, μια περιοχή με μεγάλες εκτάσεις εγκαταστάσεων ναυπηγείων και εμπορικών χρήσεων που άκμασαν στις αρχές του 20^{ου} αιώνα . Πρόσφατα η περιοχή άρχισε να αναβαθμίζεται καθώς τη θέση ολοένα και περισσότερων εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών εγκαταστάσεων παίρνουν διαμορφωμένοι χώροι αναψυχής, γραφείων, εμπορίου και κατοικίας οι οποίοι στεγάζονται σε αυτές διατηρώντας το βιομηχανικό χαρακτήρα της περιοχής.

Οι αρχιτέκτονες της επέμβασης επανάχρησης Graham Baba Architects είχαν ως βασικό στόχο την διατήρηση και ανάδειξη όλων των στοιχείων που μαρτυρούν το βιομηχανικό ίχνος του πρώην βιομηχανικού κτιρίου παραγωγής ναυτικού εξοπλισμού. Η αξία του κτιρίου έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα βιομηχανικού κτιρίου μικρής κλίμακας σε επίπεδο τεχνικής κατασκευής, χωρικής οργάνωσης και επιλογής υλικών. Με την πρότασή τους και την προσαρμογή του σχεδιασμού τους

εικόνα 41: Kolstrand building, εξωτερική άποψη

εικόνα 42, 43: διαμόρφωση εσωτερικών χώρων προσθήκης

εικόνα 45: Διαμήκης τομή

εικόνα 46, 47: Διαχείριση υφιστάμενου κελύφους, πριν και μετά

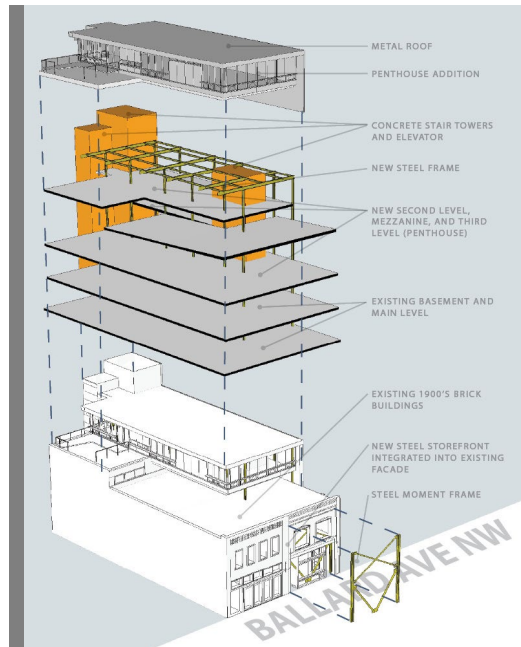
στα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά του κτιρίου, οι αρχιτέκτονες επιχείρησαν να διατηρήσουν όλα τα αυθεντικά στοιχεία που μαρτυρούν το περιβάλλον, τα τεχνικά χαρακτηριστικά, τον μηχανολογικό εξοπλισμό και τις συνθήκες εργασίας του παρελθόντος. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν και οι ίδιοι «Ο στόχος της επέμβασης επανάχρησης του ιστορικής σημασίας κτιρίου ήταν η διατήρηση του ιδιώματος το οποίο εξαφανίζεται γρήγορα στο Ballard.»

Τα μεγάλα ανοίγματα του ισογείου που κάποτε εξυπηρετούσαν για τη μεταφορά των προϊόντων πλέον επιτρέπουν το φυσικό φωτισμό του πρώτου επιπέδου αλλά και την οπτική επικοινωνία του εσωτερικού με τον δημόσιο χώρο ενισχύοντας τις δημόσιες χρήσεις του ισογείου. Η υφιστάμενη τοιχοποιία από τούβλα συντηρήθηκε και διατηρήθηκε αυτούσια φέροντας στοιχεία του χρόνου που αποτελούν την πατίνα του υλικού. Οι επεμβάσεις στο εσωτερικό του υφιστάμενου κελύφους περιορίστηκαν στην δημιουργία βοηθητικών χώρων για τις χρήσεις του ισογείου και στην διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου δίνοντας στον χρήστη την δυνατότητα κατανόησης των αρχικών χωρικών χαρακτηριστικών.

Παράλληλα οι χωρικές απαιτήσεις των νέων χρήσεων καθιστούσαν αναγκαία την επέκταση του κτιριακού όγκου, έτσι σχεδιάστηκε η προσθήκη τεσσάρων επιπέδων στην δυτική πλευρά του κτιρίου. Οι αρχιτέκτονες κατά τον σχεδιασμό του όγκου της νέας προσθήκης έλαβαν υπόψιν τους τα ύψη δόμησης της γύρω περιοχής. Η προσθήκη μετά από ανάλυση σχεδιάστηκε με γνώμονα τον ηλιακό προσανατολισμό αλλά και διπλά ύψη ώστε να ενισχύεται ο φυσικός αερισμός. Οι διαστάσεις των δυτικών ανοιγμάτων επιλέχθηκαν έτσι ώστε να εμποδίζουν τις ηλιακές ακτίνες να φτάνουν στο εσωτερικό του κτιρίου βοηθώντας έτσι στην διατήρηση της θερμοκρασίας σε άνετα επίπεδα, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν θεάσεις προς τον κόλπο Salmon. Τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά διαχωρίζεται πλήρως

το υφιστάμενο κτίριο από την προσθήκη. Η επιλογή των υλικών στην νέα κατασκευή, όπου για την οροφή είναι το ξύλο, για το στατικό σύστημα είναι μεταλλικά υποστυλώματα και δοκάρια και βιομηχανικό δάπεδο, προσδίδει μία αίσθηση σύνδεσης με το υφιστάμενο κτίριο.

Η επέμβαση των Graham Baba architects απέσπασε το βραβείο 2010 AIA Seattle Design Award καθώς θεωρείται ολοκληρωμένη πρόταση επανάχρησης πρώην βιομηχανικού κτιρίου. Το υφιστάμενο κελύφος αναδεικνύεται ως βιομηχανικό ίχνος μίας άλλης εποχής και τίθεται σε πρώτο επίπεδο θέασης, ενώ η προσθήκη του νέου κτιριακού όγκου επιτυγχάνει μία σύνδεση με τον γύρω αστικό-βιομηχανικό ιστό και με το προϋπάρχον κτίριο ενώ παράλληλα τίθεται σε δεύτερο επίπεδο θέασης.

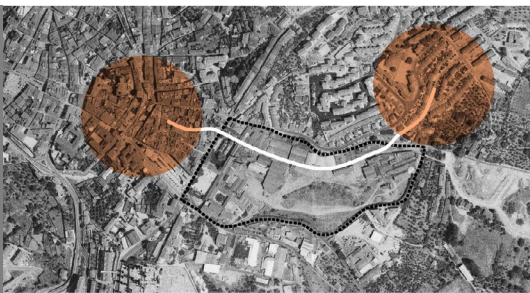

εικόνα 48: Αξονομετρικό σε έκρηξη
εικόνα 49: Κατόψεις επιπέδων

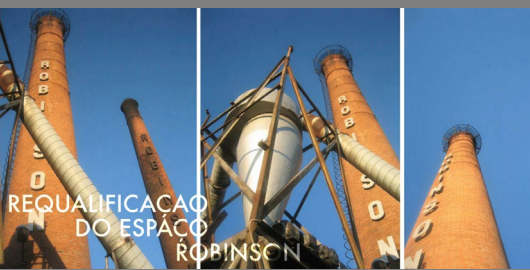

4.3] Robinson Cork Factory

Souto de Moura

εικόνα 50: Πρόθεση σύνδεσης περιοχών μέσω της διαχείρισης του συγκροτήματος Robinson Cork Factory

εικόνα 51: Λογότυπο ιδρύματος Robinson

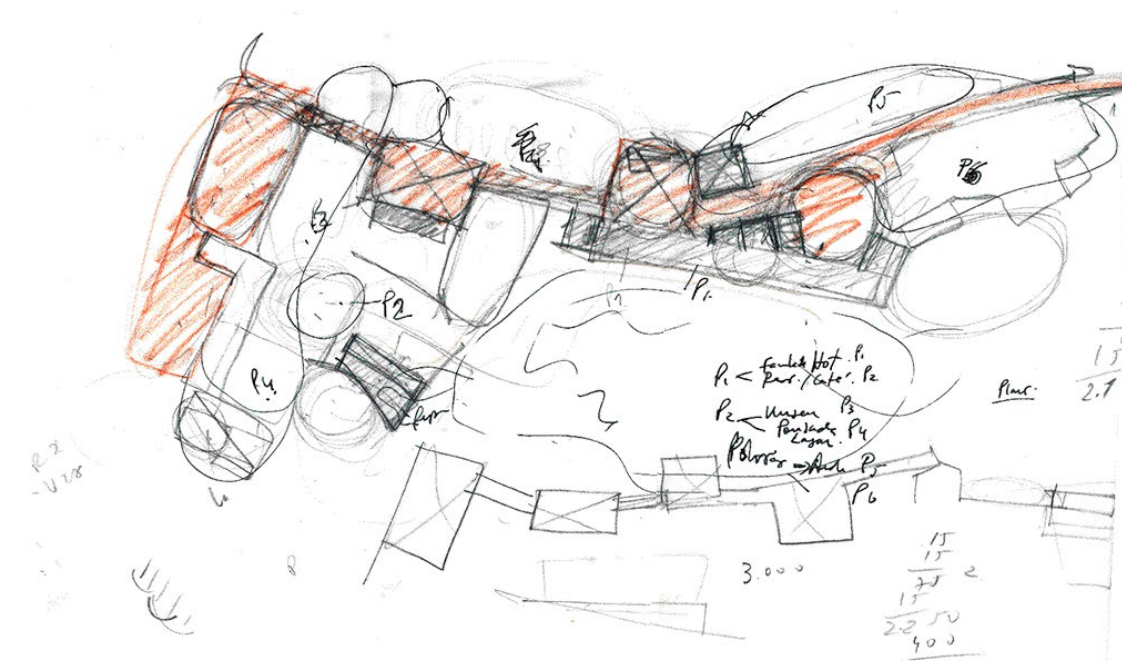
Διαχείριση πρώην βιομηχανικού συγκροτήματος με διατήρηση υφιστάμενων κελυφών και συνδυασμό με νέους κτιριακούς όγκους.

Στο τρίτο παράδειγμα θα μελετηθεί η περίπτωση επανάχρησης του πρώην βιομηχανικού συγκροτήματος παραγωγής φελλού Robinson Cork Factory στην Portalegre της Πορτογαλίας. Πρόκειται για περίπτωση επανάχρησης μεικτών χρήσεων με συνδυασμό διατηρητέων κτιρίων με κτίρια σύγχρονης αρχιτεκτονικής καθώς και κατασκευής νέου κτιρίου μέσα στο υφιστάμενο. Η πρώην βιομηχανική περιοχή της εταιρίας Robinson Cork Factory, με πρωτοβουλία των ιδιοκτητών την οποία υποστήριξε και η τοπική αυτοδιοίκηση, προγραμματίστηκε να διαμορφωθεί σε ένα νέο συγκρότημα το οποίο θα στεγάζει το ίδρυμα Robinson που αποτελείται από ένα σύνολο πολλαπλών χρήσεων μουσείων, αμφιθεάτρων, κέντρο εικονικής πραγματικότητας, ακαδημία τουρισμού και εστίασης, νέες εγκαταστάσεις κατοικιών και πολιτιστικός σύλλογος.

Η πρώτη βιομηχανική δραστηριότητα στην περιοχή καταγράφεται το 1835 όταν ιδρύεται από τον Thomas Reynolds η πρώτη βιοτεχνία στις εγκαταλελειμμένες εγκαταστάσεις μια μονής καλογραιών. Το 1847 εξαγοράζεται η βιομηχανία από τον George Robinson ο οποίος την επεκτείνει σταδιακά από το 1888 και την μετατρέπει σε κέντρο παραγωγής φελλού. Έως

και το 1966 το συγκρότημα τμηματικά επεκτεινόταν προκειμένου να καλύψει τις νέες ανάγκες που προκύπταν από τις νέες τεχνολογίες επεξεργασίας του φελλού καλύπτοντας 60,000τ.μ.2. Μέσα στην επόμενη δεκαετία καταγράφεται η παύση λειτουργίας του εργοστασίου. Το συγκρότημα σήμερα αποτελεί το σημαντικότερο δείγμα βιομηχανικής κληρονομιάς της περιοχής, φέροντας ιστορία 150 χρόνων, και αποτελείται από το κτίριο παραγωγής και επεξεργασίας του φελλού, κτίρια αποθήκευσης πρώτων υλών και προϊόντων, και κτίρια που στεγάζουν τον τεχνολογικό εξοπλισμό.

Η ανάθεση του έργου ανάκτησης και επανάχρησης του πρώην βιομηχανικού συγκροτήματος έγινε στην αρχιτεκτονική ομάδα Souto De Moura – Graca Correia. Οι αρχιτέκτονες αντιμετώπισαν το συγκρότημα συνολικά, συνδυάζοντας ωστόσο διαφορετικές πρακτικές επέμβασης σε κάθε κτιριακή μονάδα, ανάλογα με τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της, την

εικόνα 52: Αρχικές προθέσεις διαχείρισης δημοσίου χώρου, σκίτσο Souto De Moura

αξιακή αξιολόγηση και τις απαιτήσεις των νέων χρήσεων, δημιουργώντας έτσι έναν **«αστικό περίπτατο»** που συνδέει και συσχετίζει τα υφιστάμενα κελύφη, τους νέους κτιριακούς όγκους, τους ελεύθερους διαμορφωμένους χώρους και τις ιδιαιτερότητες του φυσικού ανάγλυφου του εδάφους. Για την διαχείριση της πορείας ανάμεσα στο νέο και στο παλιό κτιριακό σύνολο οι αρχιτέκτονες επηρεάστηκαν από την περίπτωση επανάχρησης της πρώην βιομηχανικής μονάδας Pompei Factory στο Sao Paulo που πραγματοποιήθηκε το 1977 από την αρχιτέκτονα Lina Bo Bardi. Όπως αναφέρουν οι ίδιοι η λύση της Lina Bo Bardi «... αποτελεί μία ηχηρή επιτυχία αναγέννησης του φυσικού τοπίου μιας περιοχής σε μια μεγάλη πόλη. Η αρχιτεκτονική η οποία πραγματοποιήθηκε εκεί είχε υπόψιν την ανθρώπινη συμπεριφορά που προβάλλεται και παρεμβαίνει στον χώρο, δημιουργώντας περιβάλλοντα και δραστηριότητες βασισμένα στην αλληλεπίδραση των ανθρώπων στους δημόσιους χώρους- ένα βασικό αστικό στοιχείο.»²⁸ Η πορεία αυτή ανάμεσα στους υφιστάμενους και τους νέους κτιριακούς όγκους σε συνδυασμό με την προτεινόμενη φύτευση και το

εικόνα 53: Χάρτης χρήσεων συγκροτήματος

- A. Μουσείο φελλού
- B. Μουσείο πυροσβεστικής
- C. Χώρος στάθμευσης
- D. Μουσείο τέχνης & χώρος διαμονής καλλιτεχνών
- E. Μοναστήρι Αγ. Φραγκίσκου
- F. Αμφιθέατρο Α
- G. Αμφιθέατρο Β
- H. Κέντρο εικονικής πραγματικότητας
- I. Σχολή τουρισμού και εστίασης
- K. Υπαιθριος χώρος εκτόνωσης σχολής
- L. Χώρος κοινωνικών εκδηλώσεων
- M. Περιοχή κατοικιών

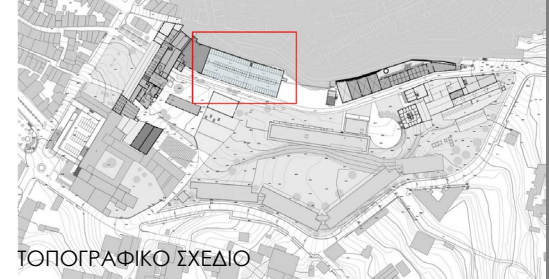
28 Συνέντευξη Souto De Moura, πηγή: Graça/Ragazzi architectos

φυσικό ανάγλυφο του εδάφους δημιουργούν θεάσεις προς τα νότια και νοτιοανατολικά επιτρέποντας στον επισκέπτη ταυτόχρονα να αντιλαμβάνεται την συνέχεια της κίνησης αλλά και τη σχέση του συγκροτήματος και του φυσικού τοπίου.

Στην είσοδο του ιδρύματος βρίσκεται το κεντρικό κτίριο όπου πραγματοποιούνται οι διαδικασίες παραγωγής και επεξεργασίας του φελλού το οποίο διαμορφώνεται εσωτερικά σε **μουσειακό χώρο** που θα στεγάζει τον σωζόμενο μηχανολογικό εξοπλισμό αλλά και εκθέματα που μαρτυρούν την ιστορική εξέλιξη της επεξεργασίας του προϊόντος. Οι εργασίες επανάχρησης του μουσείου βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη. Στην συνέχεια στην βόρεια πλευρά της πορείας βρίσκεται ο διαμορφωμένος **χώρος στάθμευσης** του συγκροτήματος. Στο συγκεκριμένο σημείο η επιλογή των αρχιτεκτόνων ήταν να διατηρήσουν μόνο την οροφή του κτιρίου τις τρεις από τις όψεις του υφιστάμενου αποθηκευτικού χώρου, προσαρμόζοντάς αυτές έτσι ώστε να υπάρχει φυσικός φωτισμός και αερισμός καθώς πρόκειται για ημιυπαίθριο χώρο στάθμευσης. Καθώς τα κτίρια αποθήκευσης έχουν μόνο αξία παλαιότητας και όχι κάποια καλλιτεχνική ή ιστορική αξία, δόθηκε μεγάλη σημασία στην απόδοση της

εικόνα 54-58: Διαμόρφωση χώρου στάθμευσης

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

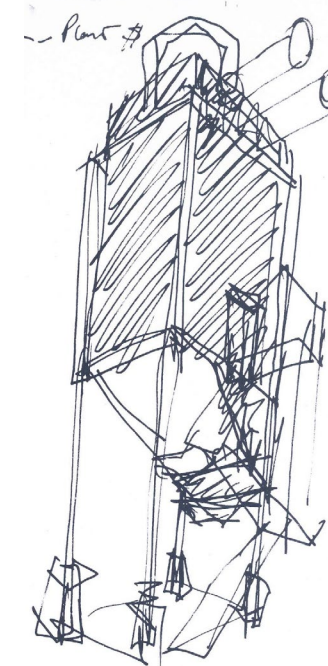

αίσθησης των κτηριακών όγκων [και όχι η πλήρης διατήρησή τους] που κάποτε υπήρχαν εκεί, καθώς και στα υλικά και στον τρόπο στήριξης της στέγης, έτσι ώστε ο επισκέπτης να αντιλαμβάνεται το πρώην βιομηχανικό συγκρότημα σαν ενιαίο σύστημα το οποίο στην συνέχεια εξελίχθηκε με διαφορετικές προσεγγίσεις σε κάθε σημείο. Επιπλέον, ανατολικά του χώρου στάθμευσης, μέσω της επανάληψης του καννάβου του μεταλλικού στατικού συστήματος των προ υπαρχόντων κτιριακών όγκων που κατεδαφίσθηκαν, οργανώνεται ένας χώρος όπου προβλέπεται η φυτευση αναρριχητικών οπωροφόρων φυτών. Έτσι κατά μήκος της βασικής πορείας βρίσκεται ένας φυσικά στεγασμένος χώρος στάσης και αλληλεπίδρασης.

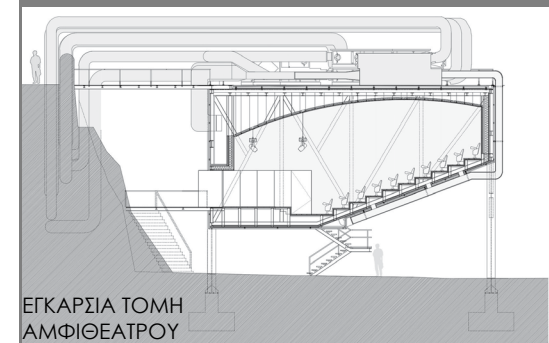
Ένας χειρισμός επέμβασης με προσθήκη καινούργιου κτιρίου αποτελεί το κτίριο της **ακαδημίας τουρισμού και εστίασης** η οποία αποτελεί ένα δομικό και ζωτικό στοιχείο στην ενσωμάτωση του ιδρύματος Robinson στους ρυθμούς της κοινωνίας. Πρόκειται για ένα «κουτί», ένα εξ ολοκλήρου καινούργιο κτίριο, στο όριο της απότομης φυσικής πλαγιάς, που ορίζει ένα μεγάλο μπαλκόνι στο οποίο στέφονται όλοι οι κύριοι χώροι της ακαδημίας όπως οι αίθουσες διδασκαλίας, η βιβλιοθήκη, οι χώροι χαλάρωσης το εστιατόριο και το μπάρ. Στη βόρεια όψη, όπου το κτίριο είναι κλειστό και αποδίδει την ειλικρινή του σχέση με την πορεία, τοποθετούνται χώροι γραφείων και μικρότεροι ατομικοί χώροι όπου ο καθένας έχει πρόσβαση σε ιδιωτική αυλή μη ορατή από την πορεία. Ο συνολικός όγκος του νέου κτιρίου μελετήθηκε έτσι ώστε να μην εμποδίζει την θέαση των νότιων όψεων των υφιστάμενων κελυφών από το κατώτερο σημείο του λόφου, διατηρώντας τον σεβασμό των νέων προσθηκών ως προς τα υφιστάμενα κελύφη. Ανατολικά του κτιρίου οργανώνεται εξωτερικός δημόσιος χώρος εκτόνωσης ο οποίος απευθύνεται στους σπουδαστές και στο προσωπικό της ακαδημίας αλλά και στους επισκέπτες του ιδρύματος Robinson.

Για την κάλυψη των λειτουργικών απαιτήσεων του κέντρου εικονικής

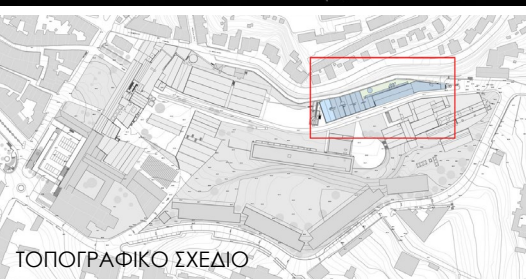
πραγματικότητας σχεδιάστηκαν δύο **αίθουσες αμφιθεάτρων**. Το αμφιθέατρο Α σχεδιάστηκε εξ αρχής ως νέα κατασκευή και εξωτερικά έχει τη μορφή γλυπτού, εξυπηρετώντας διπλό σκοπό. Αποτελεί τη τελική κατασκευή σε μία σειρά προσαρμοσμένων επεμβάσεων για το κέντρο εικονικής πραγματικότητας ενώ παράλληλα μέσω της μορφής του συσχετίζεται με τον βιομηχανικό χαρακτήρα της περιοχής. Το αμφιθέατρο Α σχεδιάστηκε για συμβατικές διαλέξεις, παρουσιάσεις, προβολές οπτικοακουστικού υλικού, μικρά συνέδρια και διαλέξεις, ενώ το αμφιθέατρο Β σχεδιάστηκε αποκλειστικά για τις ανάγκες μουσικών δραστηριοτήτων και παρουσιάσεων. Το αμφιθέατρο Β αποτελεί επέμβαση στον πρώην αποθηκευτικό χώρο πρώτων υλών και προϊόντων του συγκροτήματος και ενώ εξωτερικά διατηρούνται οι όψεις μετά τις απαραίτητες εργασίες συντήρησης, εσωτερικά ο χώρος δεν φέρει κανένα στο ιχείο του παρελθόντος.

Στα κτίρια των αποθηκευτικών χώρων ανατολικά των αμφιθεάτρων στεγάζονται οι αίθουσες του **κέντρου εικονικής πραγματικότητας**. Η συγκεκριμένη προσέγγιση προέβλεπε αρχικά την αποκατάσταση των όψεων και στην συνέχεια εσωτερικά την πλήρη προσαρμογή του χώρου στις νέες ανάγκες. Έτσι στο εσωτερικό των αιθουσών διαμορφώνονται επιφάνειες προβολών σε πολλά επίπεδα, μεμονωμένες μονάδες για ολιγομελείς δραστηριότητες και χώρους διαδραστικών σεμιναρίων. Σε αυτή την επέμβαση επιλέχθηκε χειρισμός ανάλογος του αμφιθεάτρου Β. Εσωτερικά το μόνο στοιχείο που διατηρείται, πέρα από τα πλευρικά όρια των όψεων, είναι η ανάδειξη της στέγης σε μια από τις αίθουσες.

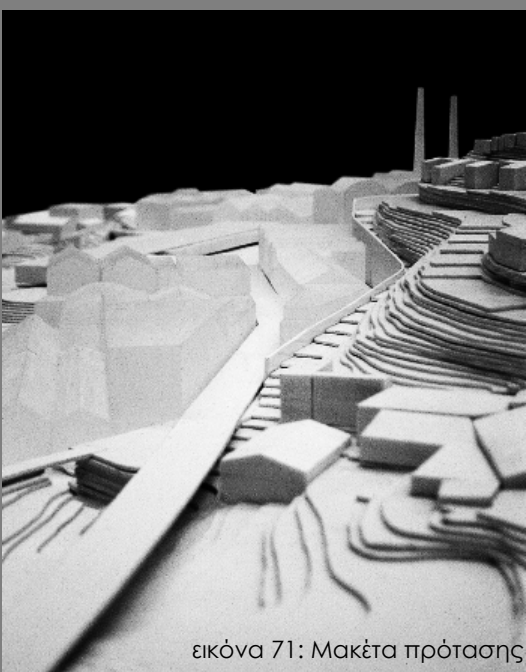
εικόνα 63-66 Αμφιθέατρο Α, πριν και μετά

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ

εικόνα 67-70: Κέντρο εικονικής πραγματικότητας.

εικόνα 71: Μακέτα πρότασης

Η αρχιτεκτονική ομάδα ορίζοντας τις περαιτέρω δυνατότητες σύνδεσης του συγκροτήματος με τον αστικό ιστό προτείνει την κατασκευή μιας «αστικής όψης», κτιριακών όγκων δηλαδή στα νότια όρια της περιοχής που θα περιλαμβάνουν **κτίρια κατοικιών και καταστημάτων**. Τέλος όπως αναφέρουν και οι ίδιοι οι αρχιτέκτονες «... θα διαμορφωθεί χώρος πρασίνου [...] που θα προωθεί την συνέχεια των βασικών αξόνων του αστικού ιστού και μέσω της διακοπής τους θα προωθεί την άρθρωση και το τοπιακό καδράρισμα των νέων, διάσπαρτων, μεγάλης κλίμακας θραυσμάτων που βρίσκονται στο νοτιοανατολικό τμήμα της πόλης.»²⁹

Η ανάκτηση και επανάχρηση του βιομηχανικού συγκροτήματος είναι ένα εγχείρημα σε εξέλιξη ακόμα και σήμερα. Αξίζει να σημειωθεί ότι αν και οι επεμβάσεις πραγματοποιήθηκαν σε διαφορετική χρονική στιγμή αποτελούν τμήματα μιας συνολικότερης προσέγγισης του κτιριακού συνόλου και του περιβάλλοντα χώρου, με αποτελέσματα ταυτόχρονα ετερογενή και συνεκτικά. Η βασική πρόθεση των αρχιτεκτόνων είναι η σύνδεση του συγκροτήματος με τον αστικό ιστό και η εξοικείωση των κατοίκων με τον νέο σχεδιασμένο χώρο που φέρει την ιστορία και την εξέλιξη τόσο της βιομηχανίας της περιοχής αλλά και των κατοίκων της πόλης μέσω της αφήγησης των συνθηκών και των μορφών εργασίας.

29 Συνέντευξη Souto De Moura, πηγή: [Graça/Ragazzi arquitectos](#)

εικόνα 72: Απόληξη διαμόρφωσης παρκου Madrid Rio linear Park στις εγκαταστάσεις Matadero

4.4] Casa del Lector Ensamble Studio Architects

MATADERO

Διατήρηση του υφιστάμενου κελύφους.

Στο ετελευταίο παράδειγμα συναντάμε την επέμβαση επανάχρησης τμήματος του συγκροτήματος Matadero, των πρώην σφαγείων της Μαδρίτης. Το συγκρότημα βρίσκεται λίγο έξω από το κέντρο της Μαδρίτης στην όχθη του ποταμού Manzanares στην περιοχή Arganzuela και εκτείνεται σε 148.300τ.μ. Η κατασκευή του ξεκίνησε το 1911 και αποτελεί ένα από τα λίγα δείγματα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής του 20^{ου} αιώνα στην πόλη. Η λειτουργία του ως σφαγείο τερματίστηκε το 1996 οπότε και αποφασίστηκε από τον δήμο η επανάχρησή του και η μετατροπή του σε Κέντρο Σύγχρονης Δημιουργίας όπου θα στεγάζονται καλλιτεχνικές δραστηριότητες και πειραματισμοί, χώροι έκθεσης, εκπαίδευσης και έρευνας .

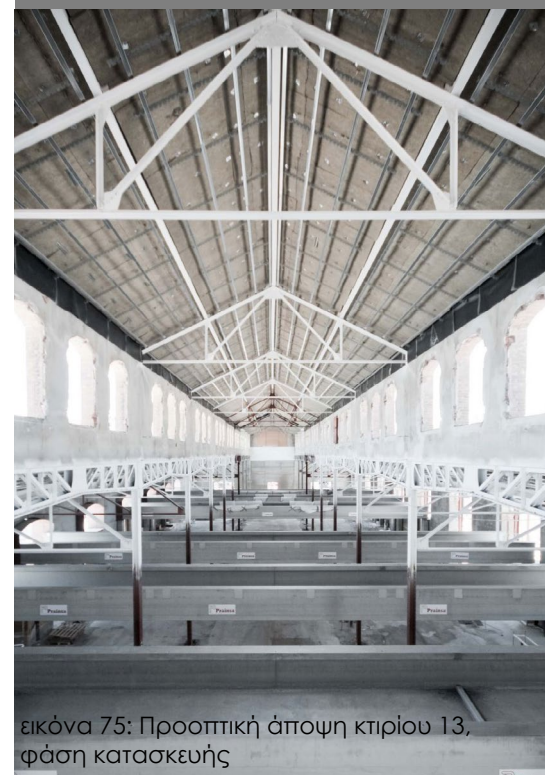
Ο διαγωνισμός για την ανάθεση της επανάχρησης του Matadero

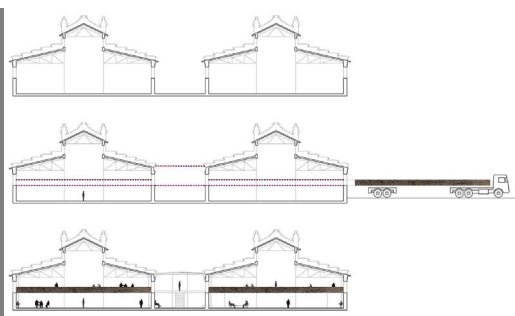
εικόνα 73: Περιοχή επέμβασης

εικόνα 74: Νότια όψη κτιρίων 13 και 14

εικόνα 75: Προοπτική άποψη κτιρίου 13, φάση κατασκευής

εικόνα 76-78: Κατασκευαστική λογική συνδετικών γεφυρών

πραγματοποιήθηκε το 2006 και ανάμεσα σε 55 προτάσεις ξεχώρισε εκείνη των Ensemble Studio. Αντικείμενο του διαγωνισμού ήταν η αποκατάσταση και επανάχρηση των κτιρίων 13, 14, 17β και 17γ του συγκροτήματος των Σφαγείων. Το διατηρητέο συγκρότημα απαιτεί χειρισμούς μεγάλης ακρίβειας ώστε να διατηρήσει την εσωτερική του δομή και την εμφάνισή του ενώ παράλληλα υποδέχεται την νέα χρήση. Έτσι ο σχεδιασμός ξεκίνησε με καταγραφή των κτιρίων και ταυτοποίησή των ποιοτήτων των χώρων ενώ ακολούθησαν οι πρώτες εργασίες εξυγίανσης του υφιστάμενου κελύφους και η επαναφορά του σε στατική αυτονομία. Η νέα κατασκευή που δημιουργεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την νέα χρήση πραγματοποιήθηκε με σεβασμό στην δομή και η όψη διαδικασία είναι αναστρέψιμη καθώς τα λεπτά μεταλλικά στοιχεία του στατικού συστήματος αλλά και οι στιβαρές τοιχοποιίες των όψεων διαμόρφωσαν τα χωρικά όρια και δυνατότητες της προσθήκης και μέχρι και σήμερα εξακολουθούν να τα ορίζουν.

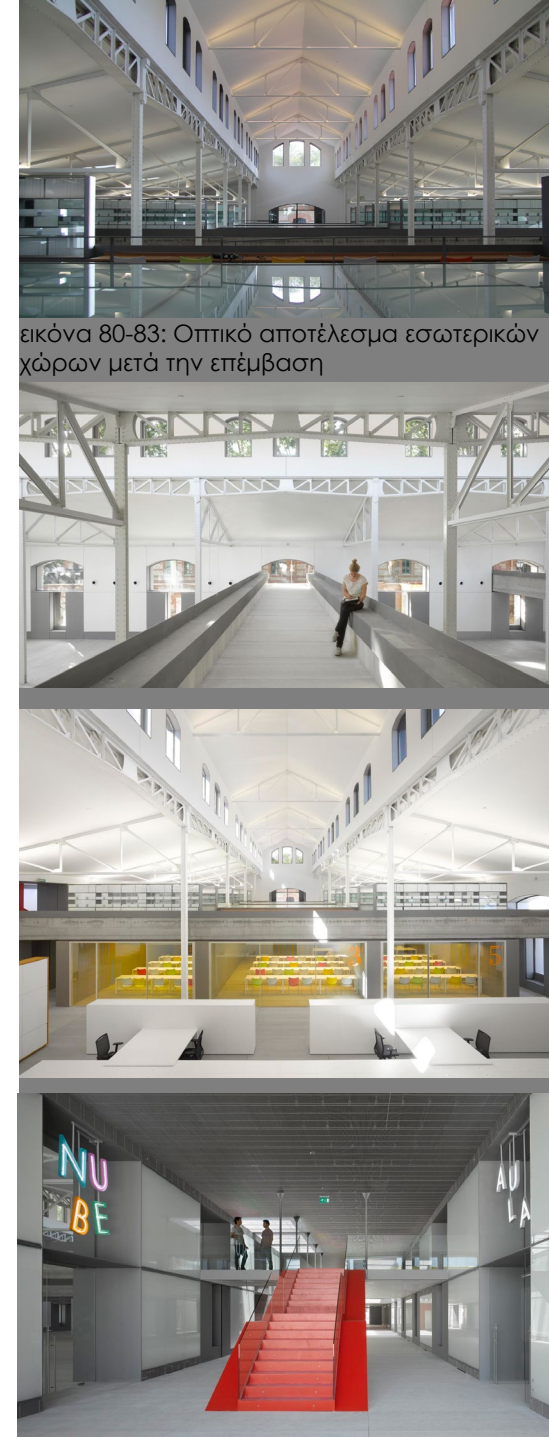

εικόνα 79: Συνδετικές γέφυρες κτιρίων 13 και 14 σε αξονομετρικό σχέδιο και κάτοψη.

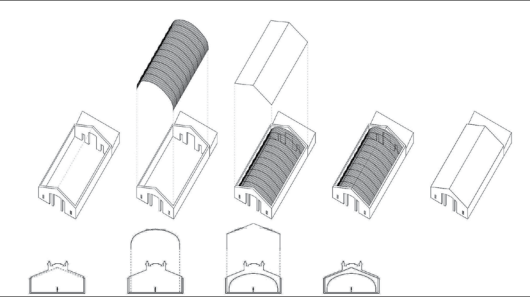
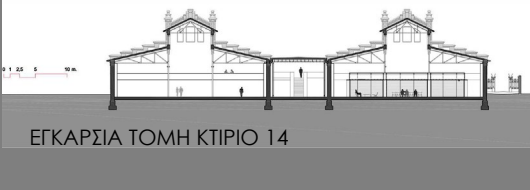
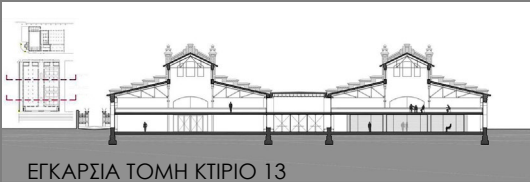
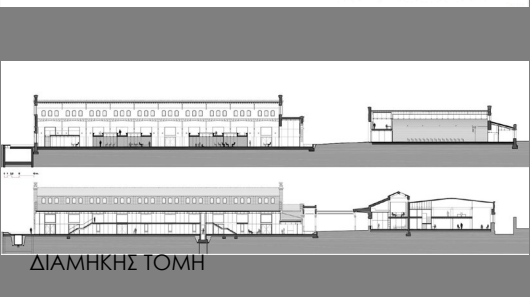
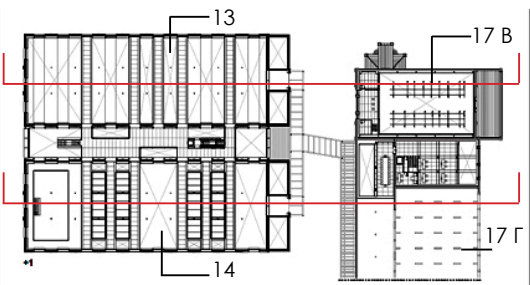
τον Garcia-Abril « ... είναι μία διανοητική κατασκευή υψηλής αφαίρεσης και μία δημιουργική πράξη μεγάλης οικειότητας. »³⁰ Το πρώτο επίπεδο φιλοξενεί σε μεταβλητούς οριοθετημένους χώρους την εκπαίδευση και την διάχυση των πολιτιστικών εκδηλώσεων, ενώ δίνεται η δυνατότητα για μετέπειτα επαναπροσδιορισμού. Το ανώτερο επίπεδο, αποτελούμενο από προκατασκευασμένα μπεντένια δοκάρια [40 τόνων το καθένα] αποτελεί έναν χώρο μελέτης και έρευνας. Τα δοκάρια δεν αποτελούν μόνο τμήμα του στατικού συστήματος, αλλά δημιουργούν γέφυρες επικοινωνίας μεταξύ των δύο ευρύτερων χώρων και παράλληλα είναι φορείς της δραστηριότητας. Σε αντίθεση με την δομή του υφιστάμενου κτιρίου που θυμίζει οργάνωση βασιλικής εκκλησίας η επιμήκης ελαφριά και μεταλλική νέα κατασκευή εισάγεται από τα πλευρικά ανοίγματα της μεγάλης διάστασης των κτιρίων και πραγματοποιεί μια εγκάρσια συρραφή προσδίδοντας ενότητα στο συγκρότημα των κτιρίων 13 και 14 τα οποία ήταν ανεξάρτητα κτίρια.

Το κτίριο 17γ στεγάζει τα γραφεία και τις λοιπές βοηθητικές χρήσεις για την λειτουργικότητα του συγκροτήματος, ενώ το κτίριο 17β διαμορφώθηκε σε πολυχώρο με δυνατότητα μεταβολής ανάλογα τις ανάγκη των χρήσεων διαλέξεων παρουσιάσεων, σεμιναρίων και προβολών. Η επιλογή των υλικών της επέμβασης διαμορφώθηκε από τα ήδη υπάρχοντα υλικά, έτσι στο εσωτερικό συναντάμε γρανίτη, χάλυβα και προκατασκευασμένα στοιχεία από σκυρόδεμα. Επιπλέον παρά το γεγονός ότι οι αρχιτέκτονες επέλεξαν την επικάλυψη όλων των υφιστάμενων επιφανειών με τα κατάλληλα επιχρίσματα και χρώματα αφαιρώντας έτσι την πατίνα από τις επιφάνειες και την ιδιαιτερότητα των υλικών, η διαφορά μεταξύ υφιστάμενου κτιρίου και προσθήκης είναι σαφής και διακριτή επιτρέποντας στον χρήστη να κατανοήσει την ιστορία του κτιρίου και την εξέλιξή του με βάση τα σημερινά δεδομένα και τις αντίστοιχες ανάγκες. Λεπτότεροι χειρισμοί που απαιτούσαν ημιδιαφάνεια πραγματοποιήθηκαν με βιομηχανικές σχάρες και με αμμοβολημένες ή γαλακτώδης γυάλινες επιφάνειες. Πέρα από τον

30 Συνέντευξη Anton Garcia-Abril, πηγή: <http://www.ensemble.info/#!readershouse/cq41>

εικόνα 80-83: Οπτικό αποτέλεσμα εσωτερικών χώρων μετά την επέμβαση

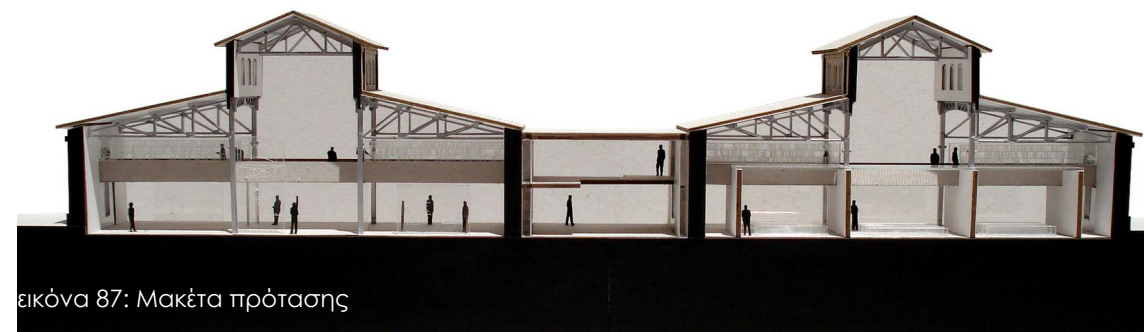

Αξονομετρικό σχέδιο κτιρίου
εικόνα 84-87: Σχέδια πρότασης
επανάχρησης

άπλετο φυσικό φωτισμό τοποθετήθηκε και τεχνητός έτσι ώστε να τονίζει την θέση των ζευκτών των στεγών.

Το συγκρότημα Matadero αποτελεί την απόληξη του διαμορφωμένου πάρκου στην όχθη του Manzanares [Madrid Rio linear park, το οποίο και προϋπήρχε της επέμβασης]. Το δίκτυο δημοσίων χώρων και πρασίνου του πάρκου το καθιστά τον πιο σημαντικό άξονα σε αστικό επίπεδο. Αυτή την ένωση με την πόλη θέλησαν οι αρχιτέκτονες να μεταφέρουν σε μικρότερη κλίμακα και στο λεξιλόγιο των προσθηκών. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Antonio García-Abril «... τα κτίρια θα πρέπει να υποστηρίζονται από αυτές τις ενώσεις, και οι συνδέσεις θα πρέπει να είναι η βασική αρχή του συστήματος. Οι προθέσεις μας ως εκ τούτου ήταν να υλοποιηθεί αυτό το δίκτυο των συνδέσεων και να χτίσουμε γέφυρες προς την γνώση. Το Reader's House θα δημιουργήσει έναν δεσμό μεταξύ ανθρώπων και γνώσης.».

Παρά το γεγονός λοιπόν ότι η προσθήκη σε αυτή την περίπτωση γίνεται με έναν δυναμικό τρόπο ο οποίος τροποποιεί [εσωτερικά] όχι την μορφή του υφιστάμενου αλλά το οπτικό του αποτέλεσμα, μπορούμε να πούμε ότι οι Ensemble Studio κατάφεραν να εγκαταστήσουν την δική τους πραγματικότητα στο εσωτερικό των πρώην βιομηχανικών κτιρίων διατηρώντας τόση από την αίσθηση του παλαιού όση είναι απαραίτητη για την συνολική αντίληψη του χώρου και της ιστορίας του, επικαιροποιώντας το κέλυφος και αναδεικνύοντας τον νέο του ρόλο στην κοινωνία της πόλης.

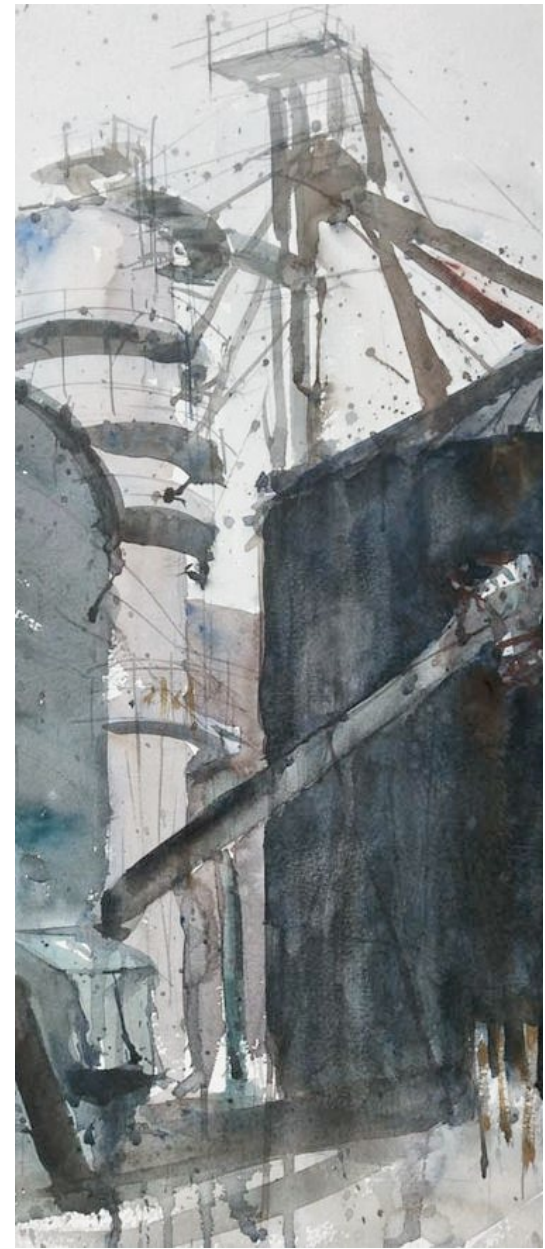
5] Συμπεράσματα

Έπειτα από την αιτιολόγηση της αναγκαιότητας διαχείρισης των πρώην βιομηχανικών κτιρίων και μέσα από την κατηγοριοποίηση των περιπτώσεων επανάχρησης, ως προς την χρήση και ως προς την προσέγγιση της από τον αρχιτέκτονα, αλλά και την ανάλυση τεσσάρων χαρακτηριστικών παραδειγμάτων επανάχρησης που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές προσεγγίσεις καταλήγουμε στα παρακάτω συμπεράσματα:

Αρχικά πρέπει να τονισθεί ότι η βιωσιμότητα των πρώην βιομηχανικών κτιρίων επιτυγχάνεται μέσω της επανάχρησης και κατ' επέκταση της επανένταξης των χώρων αυτών στην πόλη. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Δ. Φιλιππίδης, « η επέμβαση σε ένα παλιό αρχιτεκτόνημα μαρτυρά σεβασμό ως προς αυτό, τόλμη και βαθιά αίσθηση ανάγκης για συνέχεια.»³¹ Τα πρώην βιομηχανικά κτίρια, ως φορείς μνήμης, εξυπηρετούν διπλό σκοπό. Η διατήρηση και ανάδειξη του βιομηχανικού ίχνους ενισχύει την πολιτισμική παιδεία και την συλλογική συνείδηση. Έτσι γίνεται σαφές ότι η επανάχρηση των βιομηχανικών κελυφών, είτε πρόκειται για απλή συντήρηση είτε πρόκειται για πιο δυναμικές παρεμβάσεις, αποκτά κοινωνικές και πολιτιστικές προεκτάσεις.

Καθοριστικό ρόλο στο τελικό αποτέλεσμα της επέμβασης επανάχρησης διαδραματίζει τόσο η προσέγγιση της επέμβασης όσο και η νέα χρήση. Ως προς την επιλογή της προσέγγισης της επέμβασης απαραίτητη είναι η ορθή αξιακή αξιολόγηση του μνημείου, αλλά και η ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του. Κάθε επέμβαση επανάχρησης κτιρίου αποτελεί μοναδική περίπτωση καθώς ανάλογα με την τοποθεσία και την χρονολόγηση του κτιρίου ποικίλουν τα τεχνικά χαρακτηριστικά του, ο βαθμός εγκατάλειψης του, οι χωρικές του ποιότητες, η σχέση και η σύνδεση του με τον ιστό της πόλης, ο ρόλος του ως τεκμήριο της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής και οι εγγενείς του αξίες. Η επιλογή της

31 Δ. Φιλιππίδης, Αρχιτεκτονικές Μεταμορφώσεις II Ελληνική περιφέρεια, Αθήνα , σ 8

νέας χρήσης που θα στεγαστεί στο χώρο ενός βιομηχανικού κελύφους πρέπει να γίνεται με κριτήριο τις ανάγκες και τις δυνατότητες της περιοχής. Πρέπει να διατηρείται μία ισορροπία μεταξύ των λειτουργικών απαιτήσεων της νέας χρήσης και της επέμβασης στο υφιστάμενο κέλυφος.

Από την ανάλυση των παραδειγμάτων οδηγούμαστε πιο εστιασμένα σε συμπεράσματα ως προς την διαχείριση πρώην βιομηχανικών κτιρίων. Ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης υπάρχουν υπολανθάνουσες κατευθυντήριες γραμμές που πρέπει να ακολουθήσει ο αρχιτέκτονας κάθε φορά έτσι ώστε να επιτευχθεί η σωστή διαχείριση της επέμβασης και το αποτέλεσμα να ανταποκρίνεται στις δυνατότητες του κτιρίου. Αρχικά το σύνολο της επέμβασης θα πρέπει να είναι απολύτως διακριτό από το υφιστάμενο κέλυφος. Η αναστρεψιμότητα θα πρέπει να χαρακτηρίζει το σύνολο των επεμβάσεων, των προσθηκών και της επεξεργασίας των επιφανειών. Πολύ σημαντική είναι η διατήρηση της αρχικής δομής του κτιρίου τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Οποιαδήποτε προσθήκη, αφαίρεση ή επέκταση στο υφιστάμενο κέλυφος θα πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι αναγνώσιμα τα όρια και οι σχέσεις του νέου και του παλιού. Έτσι επιτυγχάνεται η συνολικότερη αντίληψη του χώρου στην αρχική κατάστασή του. Τέλος είναι εμφανής η τάση διατήρησης κάθε στοιχείου της κατασκευής που μπορεί να εμπεριέχει πληροφορία για το πώς ήταν και πως χρησιμοποιούταν ο χώρος. Έτσι ανάλογα με την κατάσταση στην οποία διασώζονται τμήματα του μηχανολογικού εξοπλισμού, της αρχικής τοιχοποιίας, του στατικού συστήματος, της οροφής, των πλαισίων των ανοιγμάτων, των δαπέδων και της πατίνας των επιφανειών, συνιστάται η συντήρηση και η ανάδειξη των μερών αυτών προκειμένου να «μεταφέρουν» το παρελθόν του κτιρίου στην νέα κατάσταση χρήσης του.

Βασικό στοιχείο που επηρεάζει όλη την πορεία της λήψης αποφάσεων και της σύνθεσης της επέμβασης αποτελεί η καταγραφή, η αποτύπωση και η τεκμηρίωση του υφιστάμενου βιομηχανικού κτιρίου. Καθώς τις περισσότερες φορές οι αρχιτέκτονες έρχονται αντιμέτωποι με κτίρια εγκαταλελειμμένα όπου επικρατεί χάσμα μεταξύ των αρχικών

τους σχεδίων, εάν αυτά σώζονται, και της πραγματικής κατάστασης του κτιρίου, οφείλουν να πραγματοποιήσουν τη διαδικασία αποτύπωσης, ανάγνωσης των ιστορικών φάσεων του κτιρίου και τεκμηρίωσης τους. Στην συνέχεια ακολουθεί η κατάταξη του βιομηχανικού κτιρίου βάση των αξιών του, διαδικασία η οποία αυτόματα θέτει και τις πρώτες προθέσεις του σχεδιασμού, δηλαδή σε ποιόν βαθμό θα διατηρηθεί η ιστορικότητα του κτιρίου ή οι ιστορικές του φάσεις, κατά πόσο υπάρχει η αξία παλαιότητας η οποία υπαγορεύει την ανάδειξη των υφιστάμενων στοιχείων, ή η άυλη πολιτισμική αξία που ορίζει την ανάδειξη του μηχανολογικού εξοπλισμού ως μαρτυρία της εξελικτικής πορείας του χώρου εργασίας.

Έτσι ανάλογα με τις δυνατότητες του χώρου επιλέγεται και η αντίστοιχη βέλτιστη προσέγγιση της επέμβασης. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην διαδικασία του σχεδιασμού, ο αρχιτέκτονας καλείται να διαχειριστεί το βιομηχανικό κέλυφος σε όλες τις κλίμακες σχεδιασμού, από την ανάδειξη λεπτομερειών που θα ενισχύσουν το συνολικότερο αποτέλεσμα, έως την σύνδεση του κτιρίου με τον ιστό της πόλης. Καθώς η διαχείριση ενός πρώην βιομηχανικού κτιρίου ή συγκροτήματος έχει ως στόχο την ανάκτηση των εγκαταλελειμμένων χώρων ως τόπων μνήμης, την επανένταξη τους στον αστικό ιστό και την οικειοποίηση τους από τους χρήστες, δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στον σχεδιασμό του γύρω εξωτερικού περιβάλλοντος των κτιρίων έτσι ώστε να επιτυγχάνεται η άρθρωση μεταξύ πρώην βιομηχανικού κτιρίου και πόλης. Όπως επισημαίνει χαρακτηριστικά και ο Γ. Κίζης «Για να ξαναζήσει ένα κτήριο, για να κερδίσει μια παράταση ζωής, έχει ανάγκη σύγχρονων στοιχείων που θα το περάσουν στην επόμενη εποχή. Από μόνο του το κτήριο μετέχει σ' έναν ευρύτερο δημόσιο διάλογο. Πρέπει να γίνει η ώσμωση. Και είναι ένα θέμα που θα βάλει κανείς τους νέους όρους δεκτικότητας, εξοικείωσης και φιλικότητας ... Γιατί, η στεγνή, αρχαιολατρική άποψη δεν βοηθάει το έργο...»³²

Ο αρχιτέκτονας καθ' όλη τη διάρκεια της αποτύπωσης, της τεκμηρίωσης της αξιολόγησης, της προσέγγισης της επέμβασης, του σχεδιασμού

32 Γ. Κίζης, "Το Μεγάλο Αρσενάλι", Διεθνής Επιθεώρηση Αρχιτεκτονικής, Δομές, τ. 68, 04/2008, σ. 60-65

και της κατασκευής καλείται να λάβει αποφάσεις οι οποίες δεν καλύπτονται από τις κατευθυντήριες γραμμές διαχείρισης επεμβάσεων σε πρώην βιομηχανικά κελύφη. Σε κάθε στάδιο σχεδιασμού η προσωπική αισθητική και η αντίληψη της σχέσης του νέου και του παλιού, η ιδεολογία του αρχιτέκτονα καλείται να παράγει μία γόνιμη αντιθετική συνύπαρξη του υφιστάμενου κελύφους και των νέων στοιχείων. Έτσι οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η αμεσότητα της επέμβασης αλλά και το έντονο προσωπικό στοιχείο στο τελικό αποτέλεσμα αποτελούν χαρακτηριστικό στη διαχείριση των βιομηχανικών μνημείων. Άλλωστε ο βαθμός ελευθερίας που ενυπάρχει στα βιομηχανικά κτίρια δίνει τη δυνατότητα στους σχεδιαστές της επανάχρησης να αποδώσουν με αντίστοιχη ελευθερία την δυναμική της σύγχρονης αρχιτεκτονικής γεγονός που αποδίδει μοναδικά αντικείμενα. Μοναδικά, όπως άλλωστε θεωρείται το κάθε μνημείο. Επομένως, εξαρτάται από τον αρχιτέκτονα να σχεδιάσει την λύση για ένα βιομηχανικό κτίριο που κατέχει την βαρύτητα ενός ιστορικού μνημείου ενώ παράλληλα είναι απαραίτητη η ενσωμάτωση νέων στοιχείων σχεδιασμού ώστε να το εντάξουν στην σημερινή πραγματικότητα. Αυτή η αλληλεπίδραση μεταξύ της «υφιστάμενης» ιστορικότητας και της δυναμικής μίας σύγχρονης αρχιτεκτονικής λογικής είναι που καθιστά το τελικό αποτέλεσμα οικειοποιήσιμο ή μη.

«Ο βαθμός οικειοποίησης του αποκατεστημένου μνημείου από το κοινό προκύπτει από την επιτυχία της βιωματικής εμπειρίας, γεγονός που εξασφαλίζει την επανένταξή του στη συλλογικότητα του τρέχοντος ιστορικού γίνεσθαι. Η επιτυχία της επέμβασης καθορίζεται με κριτήριο την κοινωνική λειτουργικότητα του μνημείου που επηρεάζει άμεσα το μέλλον του, επενεργώντας πολλαπλασιαστικά»³³

33 Παναγιώτης Α. Δήμας, Αρχιτεκτονική κληρονομιά: Για μια γόνιμη συμβολή του σύγχρονου αρχιτέκτονα στη δημιουργική διατήρηση της «μνήμης» | “αρχιτέκτονες, Τεύχος 16, 1 Οκτωβρίου 2015

6] Βιβλιογραφία

Βιβλία - Άρθρα

- Michael Stratton, *«Industrial buildings, Conversation and Regeneration»* E & FN Spon, 2000
- Ε. Πορτάλιου, *«Λαύριο, Τοπίο μνήμης»*, Αθήνα 1997
- Δ. Φιλippiίδης, *«Αρχιτεκτονικές Μεταμορφώσεις I Μητροπολιτικά κέντρα»* εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα
- Δ. Φιλippiίδης, *«Αρχιτεκτονικές Μεταμορφώσεις II Ελληνική περιφέρεια»* εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα
- Ν. Μπελαβίλας, *«Ιστορικός βιομηχανικός εξοπλισμός στην Ελλάδα»*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1998
- Ν. Μπελαβίλας, *«Βιομηχανική Αρχαιολογία. Η Διεθνής και Ελληνική Εμπειρία»*, Ημερίδα Ιστορική Μνήμη της Χαλκίδας, ΤΕΕ Ευβοίας, Χαλκίδα, 201
- Χ. Αγριαντώνη, *«Οι Απαρχές της Εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα» Β' έκδοση*, Αθήνα, 2010
- Χ. Αγριαντώνη, *«Βιομηχανική Αρχαιολογία και Κληρονομιά: Επικοινωνίες και Εντάσεις»*, περιοδικό Αρχαιολογία, Τεύχος 89, 2003.
- Σ. Σταυρίδης, *«Μνήμη και εμπειρία του χώρου»*, Αθήνα, 2006
- Κ. Τσαγκαράκης, *«Η αναγέννηση των γιγάντων: ζητήματα επανάχρησης και αξιοποίησης της βιομηχανικής κληρονομιάς. Μελέτη της περίπτωσης της οδού Πειραιώς»*, Αθήνα, 2010.
- Ν. Μποτωνάκη, *«Πολιτικές της μνήμης: Τα ιστορικά και άλλα μνημεία*

ως όψεις καταγραφής της Ιστορικής και κοινωνικής μνήμης. Τα μνημεία του δήμου Ανατολής Ιωαννίνων», Ιωάννινα, 2007

- Aldo Rossi, *«Η αρχιτεκτονική της πόλης»*, επιμ. Παπαδόπουλος Λ., Παπακώστας Γ., Τσιπιδίου Σ., μετ. Πετρίδου Β., Θεσσαλονίκη, 1991
- J.Alfrey-T.Putnam, *«Η Βιομηχανική Κληρονομιά»*, Πολιτιστικό τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1992
- Ε.Μαίστρου, Ο. Βογιατζής, Ε. Καραθανάση, Μ. Καλιοτζήδου, *«Η βιομηχανική κληρονομιά της Νέας Ιωνίας»* Πολιτιστικό τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα, 1992
- Slins les Bains, About Salt museum | Casabella Vol74, issue 794, October 2010, p27-64
- Δ. Ζήβας, Νέες Χρήσεις σε Παλιά Βιομηχανικά Κτίρια, | Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 22, Αθήνα, 1988.
- Τεχνολογία, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, ΤΕΥΧΟΣ 4 , 1991
- Αρχιτεκτονική κληρονομιά: Για μια γόνιμη συμβολή του σύγχρονου αρχιτέκτονα στη δημιουργική διατήρηση της «μνήμης» | αρχιτέκτονες, 1 Οκτωβρίου 2015
- Γ. Κίζης,“Το Μεγάλο Αρσενάλι”, Διεθνής Επιθεώρηση Αρχιτεκτονικής, Δομές, τ. 68, 04/2008, σ. 60-65
- Α. Γοσπονδή, *«Μεταβιομηχανική πόλη: Νέες οικονομίες, χωρικοί μετασχηματισμοί και τοπία, | Επιστημονικό περιοδικό Αειχώρος»*, Ειδικό τεύχος-αφιέρωμα.
- Alyn Griffiths, *Factoría Cultural Matadero Madrid is a creative incubator in a disused Madrid warehouse*, | DeZeen , 11 Ιουνίου 2016
- Χ.Ν. Δημητροπούλου, *«Περί χωροθέτησης βιομηχανικών*

δραστηριοτήτων», 8 Νοεμβρίου 2011

- Lauren Grieco, *Eduardo Souto de Moura + Graca Correia: hotel + catering school* | Designboom 5 September 2012
- M. Stratton, «Industrial buildings, Conservation and regeneration, E&FN Spon, 2000
- Archaeology Newsroom, «Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση», Θέμα 18, 25 Ιουνίου 2011
- Φ. Μαργαρίτη, «Βιομηχανικά Κτίρια ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον», | Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 25, 1991.

Διδακτορικά:

- Ε. Ρεπούσκου, «Χωροπλαστικές εκφράσεις και αρχιτεκτονημένος χώρος μετά την εννοιολογική τέχνη», Ε.Μ.Π. Ιούλιος 2012
- Tamara Rojic, *Converted industrial buildings*, TUDelft, 2009

Ερευνητικές:

- Ε. Ασπιώτου Περιβολάρη, «Διάλλογος βιομηχανικού κελύφους – μουσειακού εκθεσιακού χώρου», Ρηγόπουλος Γιώργος, 2005

Ιστότοποι:

- <http://courses.arch.ntua.gr/112130.html>
- <http://www.archdaily.com/770027/the-brewery-yard-tzannes>
- <http://www.archdaily.com/438595/de-fabriek-in-rotterdam-mei-architecten-en-stedenbouwers>
- <https://officesnapshots.com/2012/11/02/urban-outfitters-campus-office-design/>
- <http://www.aiatopten.org/node/460>
- <http://www.ensemble.info/#!readershouse/cq41>
- <http://www.dezeen.com/2016/06/11/factoria-cultural-matadero-madrid-creative-incubator-disused-industrial-building-office-for-strategic-spaces/>
- <https://divisare.com/post-industrial-architecture>
- <http://hicarquitectura.com/2012/09/souto-de-moura-graca-correia-auditorium-a-reconversion-of-the-robinson-factory-and-space/>
- <http://www.designboom.com/architecture/eduardo-souto-de-moura-graca-correia-hotel-catering-school/>
- <http://www.archdaily.com/297474/hotel-catering-school-eduardo-souto-de-moura-graca-correia>
- <https://divisare.com/projects/287594-eduardo-souto-de-moura-graca-correia-luis-ferreira-alves-parking-in-portalegre>
- http://www.waymarking.com/waymarks/WMCYDH_Fbrica_Robinson_Portalegre_Portugal
- <http://www.archdaily.com/772846/technopole-for-industrial-re->

[search-shed-number-19-andrea-oliva-architetto](https://www.flickr.com/photos/riddimryder/16402010862/in/photostream/)

- <http://www.archdaily.com/94592/kolstrand-building-graham-ba-ba-architects>
- <http://www.archdaily.com/210143/la-cros-old-factories-diaz-y-diaz-architects>
- <http://www.ticcih.gr/index.php?timicat1=31676&timicat2=0>

7] Κατάλογος φωτογραφιών

εικόνα 1: http://assets2.learni.st/learning_preview/1191155/image/w583h583_508882-steam-engine-history.jpg

εικόνα 2: <http://www.monumenta.org/files/images/news/monumenta.2010.05.02.jpg>

εικόνα 3: <http://www.monumenta.org/files/image/%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%828.jpg>

εικόνα 4: <http://www.monumenta.org/files/image/%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%828.jpg>

εικόνα 5: http://opacity.us/image10310_gaps.htm

http://opacity.us/image10310_gaps.htm

εικόνα 6: λογότυπο του οραγισμού P.I.W.E. , <http://www.patrimoineindustriel.be/fr/piwb/>

εικόνα 7: http://i.telegraph.co.uk/multimedia/archive/02541/_mill_2541122b.jpg

εικόνα 8: <https://www.flickr.com/photos/riddimryder/16402010862/in/photostream/>

εικόνα 9: https://lh3.googleusercontent.com/KFCm8tST7f4ClpO53ZPqQZS-90DBFknescScT5ndb_d5nedbBjjuJ4U5PeZkYJFePTAY2Q=s128

εικόνα 10: Προσωπικό αρχείο

εικόνα 11: <http://www.archdaily.com/770027/the-brewery-yard-tzannes/559f0866e58ece2a31000065-the-brewery-yard-tzannes-image>

εικόνα 12: <http://www.archdaily.com/770027/the-brewery-yard-tzannes/559f0851e58ece2a31000064-the-brewery-yard-tzannes-image>

εικόνα 13: <http://www.archdaily.com/146168/abc-museum-illustration-and-design-center-aranguren-gallegos-architects/50316f5728ba0d0bdf000112-abc-museum-illustration-and-design-center-aranguren-gallegos-architects-photo>

εικόνα 14: <http://www.archdaily.com/146168/abc-museum-illustration-and-design-center-aranguren-gallegos-architects/50316f6828ba0d0bdf000115-abc-museum-illustration-and-design-center-aranguren-gallegos-architects-photo>

εικόνα 15: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hall_Tate_Modern_1.JPG

εικόνα 16: <https://seddyincph.wordpress.com/2013/06/17/copenhagen-final-days/>

εικόνα 17: <http://www.archdaily.com/6748/jaegersborg-water-tower-dorte-mandrup-arkitekter/501000b528ba0d422200036b-jaegersborg-water-tower-dorte-mandrup-arkitekter-image>

εικόνα 18: <http://www.archdaily.com/438595/de-fabriek-in-rotterdam-mei-architecten-en-stedenbouwers/525d8179e8e44e67bf0009cf-de-fabriek-in-rotterdam-mei-architecten-en-stedenbouwers-photo>

εικόνα 19: <http://www.archdaily.com/438595/de-fabriek-in-rotterdam-mei-architecten-en-stedenbouwers/525d8527e8e44ecb170009be-de-fabriek-in-rotterdam-mei-architecten-en-stedenbouwers-photo>

fabriek-in-rotterdam-mei-architecten-en-stedenbouwers-photo

εικόνα 20: <http://www.archdaily.com/534996/a-photographic-journey-through-zollverein-a-post-industrial-landscape-turned-machine-age-playground/53e14be3c07a80bf0200018f-a-photographic-journey-through-zollverein-a-post-industrial-landscape-turned-machine-age-playground-photo>

εικόνα 21: <http://www.archdaily.com/534996/a-photographic-journey-through-zollverein-a-post-industrial-landscape-turned-machine-age-playground/53e14b45c07a804455000178-a-photographic-journey-through-zollverein-a-post-industrial-landscape-turned-machine-age-playground-photo>

εικόνα 22: <http://www.ricardobofill.com/>

εικόνα 23: [http://images.adsttc.com/media/images/50a4/829c/b3fc/4b26/3f00/0023/large_jpg/Ricardo_Bofill_Taller_Arquitectura_SantJustDesvern_Barcelona_Spain_WorkSpace_\(4\).jpg?1413948603](http://images.adsttc.com/media/images/50a4/829c/b3fc/4b26/3f00/0023/large_jpg/Ricardo_Bofill_Taller_Arquitectura_SantJustDesvern_Barcelona_Spain_WorkSpace_(4).jpg?1413948603)

εικόνα 24: http://images.adsttc.com/media/images/517e/c69a/b3fc/4b7d/f600/0036/large_jpg/_DSC0479.jpg?1367262868

εικόνα 25: [http://images.adsttc.com/media/images/517e/c668/b3fc/4b7d/f600/0033/large_jpg/Padiglione_7_1_\(6\).jpg?1367262823](http://images.adsttc.com/media/images/517e/c668/b3fc/4b7d/f600/0033/large_jpg/Padiglione_7_1_(6).jpg?1367262823)

εικόνα 26: http://images.adsttc.com/media/images/5013/3371/28ba/0d0e/f000/05ec/large_jpg/stringio.jpg?1414402733

εικόνα 27: http://images.adsttc.com/media/images/5013/3344/28ba/0d0e/f000/05e0/large_jpg/stringio.jpg?1414402682

εικόνα 28: http://images.adsttc.com/media/images/5005/b9f2/28ba/0d07/7900/165b/large_jpg/stringio.jpg?1361397195

εικόνα 29: http://images.adsttc.com/media/images/5014/8a4a/28ba/0d39/5000/0449/large_jpg/stringio.jpg?1414051404

εικόνα 30: <http://images.adsttc.com/media/images/5014/8a60/28ba/>

[0d39/5000/0450/large_jpg/stringio.jpg?1414051421](http://images.adsttc.com/media/images/5014/8a60/28ba/0d39/5000/0450/large_jpg/stringio.jpg?1414051421)

εικόνα 31: <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/c6/3c/51/c63c5121a9bfce789f0a1568f7c0be67.jpg>

εικόνα 32: Επεξεργασία εικόνας από αεροφωτογραφία

εικόνα 33: <http://images.adsttc.com/media/images/5720/2108/e58e/ce04/af00/0004/slideshow/02-543commons2.jpg?1461723387>

εικόνα 34: <http://images.adsttc.com/media/images/5013/1b72/28ba/0d06/5800/10f1/slideshow/stringio.jpg?1413998851>

εικόνα 35: <http://images.adsttc.com/media/images/5013/1b72/28ba/0d06/5800/10f1/slideshow/stringio.jpg?1413998851>

εικόνα 36: <http://images.adsttc.com/media/images/5720/1fd9/e58e/ce04/af00/0001/slideshow/19-18anthro7.jpg?1461723089>

εικόνα 37: http://images.adsttc.com/media/images/5720/1ef5/e58e/cea1/be00/0003/slideshow/05-section_phase4.jpg?1461722862

εικόνα 38: http://images.adsttc.com/media/images/5720/1ee7/e58e/cea1/be00/0002/slideshow/04-plan_phase4.jpg?1461722834

εικόνα 39: http://images.adsttc.com/media/images/5720/1ee7/e58e/cea1/be00/0002/slideshow/04-plan_phase4.jpg?1461722834

εικόνα 40: <http://static1.squarespace.com/static/545be7d6e4b0cb4150e4e834/t/546fb2a8e4b0ceed4a9c6442/1416606377414/?format=750w>

εικόνα 41: http://images.adsttc.com/media/images/5013/3344/28ba/0d0e/f000/05e0/large_jpg/stringio.jpg?1414402682

εικόνα 42: https://encrypted-tbn3.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcTFokSBN2ye7v18-0uzjcZVpWDq3QcYnHTm_3yZhRDJL09MnDk1

εικόνα 43: http://images.adsttc.com/media/images/5013/3366/28ba/0d0e/f000/05e9/large_jpg/stringio.jpg?1414402682

jpg?1414402724

εικόνα 44: https://lh3.googleusercontent.com/jDzsl6K1nMNI6xStl4VKi6SIUEyArUyDHQH2yC4eV_Z-BufEokYOSILOWt81k1fnLqYshA=s106

εικόνα 45: <https://lh3.googleusercontent.com/-PiveMfhAltpcNyRLgsmsAkdsmud8ouaJZaH-cW3WCysS7rqiWw2OgaupJq8972CWtn=s135>

εικόνα 46: http://images.adsttc.com/media/images/5013/3369/28ba/0d0e/f000/05ea/large_jpg/stringio.jpg?1414402727

εικόνα 47: http://images.adsttc.com/media/images/5013/336d/28ba/0d0e/f000/05eb/large_jpg/stringio.jpg?1414402730

εικόνα 48: <https://lh3.googleusercontent.com/NUD0cYidLmXTsm4vslMxL1tAgjF0acg4R2WQwZQFdpir8-x4crSjB4rNaXmqDEWDslmm=s149>

εικόνα 49: https://lh3.googleusercontent.com/qlETVPtshXwll_a5Gny0WcVubu6gmc-fKvyU8m9tk0hJgyTKyIT5I38YFKftxJHEdQx=s128

εικόνα 50: Επεξεργασία εικόνας από αεροφωτογραφία

εικόνα 51: https://lh3.googleusercontent.com/i2OhyKmT2Om0y0LNfg_B86AjeCCMQHhKETMZd5c0dPH5kqe6cNMOzfCBmygLkYR2jAM-vg=s170

εικόνα 52: https://lh3.googleusercontent.com/VLzLdTbJBGIIn32gPn6DSQan-2QQK9pEzl-BpBHO5CF1o7YS7Hf9peYF_CKVFRivNvROtxA=s106

εικόνα 53: https://lh3.googleusercontent.com/JD5wRxb_eM1WOAspwnMAC8d8McXlyHKZ1HiA00FoLIVpGZfmPGhmlfwCVfCabX3-XIzU=s170

εικόνα 54: https://lh3.googleusercontent.com/ybX8zj6pTUCRww93SVS1MwpMThWboAw3f9urZ_Fa65oGkerO7_GzoDaOszfCWw8V1-_Qfg=s161

εικόνα 55: https://lh3.googleusercontent.com/B5gail-N2I9IIWa0L8z3S7KMcD6c2LyFxNKYfM-3ROR9_rAe9wTEmgeURWnRGj-IW3_t=s170

εικόνα 56: https://lh3.googleusercontent.com/mxutJHkoPKqL2pBs9WUzuvN86vCZ8l8ACWf3pkJqw4Zjr3lNQ_cVMfmctigxib9focIKRQ=s170

εικόνα 57: <http://www.correiaragazzi.com/>

εικόνα 58: <http://www.correiaragazzi.com/>

εικόνα 59: https://lh3.googleusercontent.com/l2CyD9K6qmMYA8JAsMuBMZcxZsUR9wJ_LLA15aeFnfXkP9vjpsL3cKnAupQ96uRebB4jKQ=s159

εικόνα 60: https://lh3.googleusercontent.com/fJ_AxF3LJa1zemvFoMBBZ_-YSten5Rgfat_wn75NoStl3l7DE0a0dCuXl5DlZAtGT0Ny1Q=s120

εικόνα 61: <https://www.google.gr/search?sa=G&hl=en-GR&q=eduardo+souto+de+moura&tbm=isch&tbs=simg:CAQSkwEJhE3mWTSYW5QahwELEKjU2AQaAAwLELCmpwgaYgpgCAMSKKwNrxjLBacNtQ2xGLINrw2pDfsf7Sr uKoUo5yr8OPk4kyDxOO04hygaML6LJXTyD18wGvyRP4naGhj8hEosGwk elvnyv2Z8Q1f8cXTkZ9aZs87GhAjw7oW58yAEDAsQjq7-CBoKCggIARIEyZE-6Qw&ved=0ahUKEwizpaTE0fLOAhXERhQKHSVqA5YQwg4IGSgA>

εικόνα 62: <https://lh3.googleusercontent.com/sW5HpS78CQYhvHiwWRYf1zJuHfvVr9nmAbBzvOncBSenKHQNlxwtyxK-lGXeQm2rJklzvA=s128>

εικόνα 63: <https://lh3.googleusercontent.com/6jl54b97ZlnLsz4BHOBzLcu7AwWCFJWc5uATmc-uPhvgShKPHQ0sDMxTukbpf6was2n6LA=s158>

εικόνα 64: https://www.google.gr/search?sa=G&hl=en-GR&q=souto+de+moura+auditorium&tbm=isch&tbs=simg:CAQSlwEJxE4G9R34QTYaiwELEKjU2AQaBAgDCAoMCxCwjKcIGmlKYAgDEijpBd0T1xOA A9kThBPYE4wSiRKnCOgn3DWGKlg-wzb-Ne8q6jWEKLhGjCRxqZmm1aqJ8Z3UJlkgfLwMtdLRL1XDpG300wXv_1zUFot-1kGqB8fgJO31qFX NgDQgBAwLEl6u_1ggaCgoICAESBMjWcJ8M&ved=0ahUKEwj9jJLX-0vLOAhWKbRQKHTw7C0gQwg4IGSgA

εικόνα 65: https://lh3.googleusercontent.com/4Lb1LNYklfcjlqZuIFaptkfhia6ar065eOH2VaVH5HC_f7J07AbIMm1vATAzpwYmP6WPmg=s85

εικόνα 66: <http://www.correiaragazzi.com/>

εικόνα 67: https://lh3.googleusercontent.com/a-pLXjFR05F2rqlg_fz3sNHk2

5H9dNgSAv5o5FA6Mvc0K328no5xl6FDS5grA5iTddf6iQ=s159

εικόνα 68: https://lh3.googleusercontent.com/d5USA9iOWGQfY2Jtku7M7Nx5EizKScIYBmkxD8ChiWp9OgDmarN_Ke3jAdgCUg96mUbY=s126

εικόνα 69: https://lh3.googleusercontent.com/3uegEhwW-XDqxIHCpT4H3BLJKXlybW0Y8nG_SjhqSV26fKKkFpV0E0FUMF0EfZBUYfk=s127

εικόνα 70: file:///C:/Users/VianFairre/Documents/arc/2_%CE%B5%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE/industrial%20buildings/%CF%86%CF%89%CF%84%CE%BF/case%20study%203/P1060768.jpg

εικόνα 71: <http://www.correiaragazzi.com/>

εικόνα 72: Επεξεργασία εικόνας από αεροφωτογραφία

εικόνα 73: Επεξεργασία εικόνας από αεροφωτογραφία

εικόνα 74: https://lh3.googleusercontent.com/bQ6xD6ahvGopMs2FnCPUSx_hLXf9DnGbsw1b5JOOfMDIpRwDE-XURaRNQfU3RMSHXCcvdUg=s86

εικόνα 75: https://lh3.googleusercontent.com/K3FXN5EMh_-Gsbjh-ilOEVbocS9Z5rT6vxuWC90O2ghmbbCl57Yyv_KfyRYo8A_jvWcv=s85

εικόνα 76: https://lh3.googleusercontent.com/ySC9UztEyj8clRoEVyz1XWBLyghDhCwR20Mq2o_KiJOfbafQ_hnlaQrPvg-qUWhRr3uf-Q=s120

εικόνα 77: https://lh3.googleusercontent.com/jTNbJEY2ioGFNm3bTr07x6PFxpo1hIKfV2bkVKcrlGnn7DBby_lpdnt1eOY9_9MDVaP3tw=s139

εικόνα 78: https://lh3.googleusercontent.com/64E6OEw48pN2lQd80VaqPyYmFbEZWFC1YPNdX-Rfc8oE_FflvstM3yPOydx4pRzT4KLsFg=s86

εικόνα 79: https://lh3.googleusercontent.com/jr2SOkQ-y_Adpz1jZ22zddM4Grd7Oqu0FPym1FvaPzokG8z87HxdBbRYnAvFv4Vm8buTsg=s85

εικόνα 80: <https://lh3.googleusercontent.com/uPDTsd9sKDfcUyt2m9mELHk95Y0Z727TSPOUwpJHbTzfjApGSv8PLZ5EmT9ZLrQXb0R=s128>

εικόνα 81: <https://lh3.googleusercontent.com/PhWD7OTLpy3klzNevUMoFdQxLM8lZLmswxpj4-aKf44umrG4Tz8yawduqfHY0nmutbr4YQ=s114>

εικόνα 82: https://www.google.gr/search?sa=G&hl=en-GR&q=ensamble+studio&tbn=isch&tbs=simg:CAQSlwEJU7T8htOjOdcaiwELEKjU2AQaBAgDCAoMCxCwjKclGmIKYAgDEijOBYQS4gKQGlgYjA2BAZQVgxLvCZQ2kzaINvonsCGSNo022CqONpE2GjCKyf9krKfiRsbS_1_1d8YA37W1wuZ0lr71ZzXMMJV-dwmM5sBZVlj9oLfWaKeB2_19OggBAwLEl6u_1ggaCgoICAESBHfG63EM&ved=0ahUKEwjF75H61fLOAhVJbxQKHah-A3YQwg4IGSgA

εικόνα 83: https://lh3.googleusercontent.com/vqT_l0bkdD1i0TpVaJNXVsl2QeK-W8QxoT-Jvired0024hVI4O_g9SNBNOWCLXRDtAnQQ=s114

εικόνα 84: https://lh3.googleusercontent.com/GX_YNRmOgciCMUZ0a6iucGuDbgwTXE7VTSMbqJxRTOzoblmtuS0ESHujXCu6F35LoIPIdw=s86

εικόνα 85: https://lh3.googleusercontent.com/VnDhgGs14PowgmaqXlt0mAGcUUw_wdWTrD2u6NB3JQjqtssWs6T0TkEG5SN1DTzh37laM7A=s120

εικόνα 86: https://lh3.googleusercontent.com/iNZMXolOy8eeDnUs_GyUX0AwlQ4DKVqEKrKOIJLdVH1wfWk0OW6gcZ6RJZ4uY6nJ-6DG8Q=s120

εικόνα 87: <https://lh3.googleusercontent.com/i3jl9Uv8tYH4LXwLg1a2PFC2A3-p3jGfWk-cC2wgAIJCfi6vLBgFuNmjz-OsglJrUxny=s120>

εικόνα 88: https://lh3.googleusercontent.com/ejul_lm_P6xkv5pRJnGbdhQS2hggHszpiewBVmrqbyRwr1JQTDCjJ-7hetnQDkiQjCSPeuY=s114

8] Παράρτημα

Με την πάροδο του χρόνου οι αξίες ενός μνημείου δεν παραμένουν οι ίδιες, κάποιες μπορεί να εμφανιστούν, ενώ άλλες να αφαιρεθούν. Μέσω της αξιολόγησης του Riegl γίνεται ένας σαφής διαχωρισμός που περιγράφει τις αξίες των μνημείων. Το κείμενό του με τίτλο , «Der moderne denkmalcultus. Sein wesen und seine entstehung»³⁴ αποτελεί την εισαγωγή στην αυστριακή νομοθεσία για την προστασία της ιστορικής κληρονομιάς.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Riegl η καλλιτεχνική αξία ενός μνημείου του αποδίδεται αντικειμενικά ως αξία μνήμης. Η τελευταία έχει ως συνιστώσες την ιστορική αξία, η οποία αναφέρεται στον χρόνο και τις συνθήκες δημιουργίας του έργου, την αξία παλαιότητας, η οποία είναι ευρέως αναγνώσιμη και αναφέρεται στις αλλοιώσεις ενός έργου από τον χρόνο, την φύση και την χρήση, την ηθελημένη αναμνηστική αξία, η οποία συναντάται σε έργα των οποίων ο δημιουργός είχε στόχο να μην περάσουν στο παρελθόν αλλά να διατηρηθούν ζωντανά και στη συνείδηση των επόμενων γενεών, την αναμνηστική αξία, η οποία δεν έγκειται στο έργο όπως ήταν στην αρχική του μορφή, αλλά στην ιδέα του χρόνου που πέρασε από την στιγμή της δημιουργίας του και την άυλη πολιτιστική αξία, η οποία αναφέρεται στα χαρακτηριστικά ενός μνημείου που εμπεριέχουν πληροφορίες για τις συνθήκες ζωής ενός πολιτισμού ή μιας ομάδας ανθρώπων.

Στις ενεστώσες αξίες συγκαταλέγονται η αξία χρήσης, η οποία προβλέπει την συνεχή χρήση ενός χώρου ή αντικειμένου που θεωρείται μνη-

μείο και συνεπώς την παράλληλη συντήρησή του για λόγους ασφαλείας και λειτουργίας, η σχετική καλλιτεχνική αξία, η οποία αποδίδεται όταν το Kunstwollen της εποχής δημιουργίας του έργου αντιστοιχεί με το σύγχρονο Kunstwollen του παρατηρητή και η αξία του νέου, αναφέρεται στον ολοκληρωμένο χαρακτήρα μορφής τεχνικής και επεξεργασίας ενός έργου, οι οποίες φαίνονται σαν κάτι που δεν μπορεί να επαναληφθεί με το ίδιο αποτέλεσμα και είναι μοναδικό.

34 [μετάφραση] Η μοντέρνα λατρεία των μνημείων. Ο χαρακτήρας και οι αρχές της.